गाउँ शिक्षा योजना

चिचिला गाउँपालिका

(२०८३/२०८४–२०९३/२०९४)

मस्यौदा

प्रकाशक

चिचिला गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

चिचिला, सङ्खुवासभा

हाम्रो भनाइ

शिक्षा मानव विकासको मूल आधार हो । समावेशी, गुणस्तरीय र जीवनोपयोगी शिक्षाबिना दिगो सामाजिक तथा आर्थिक विकासको परिकल्पना गर्न सकिँदैन । नेपालको संविधानले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकका रूपमा सुनिश्चित गर्दै आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थापन र विकासको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । यही संवैधानिक व्यवस्था तथा स्थानीय आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी हाम्रो गाँउपालिकाले यो गाउँ शिक्षा योजना तर्जुमा गरेको हो ।

गाउँ क्षेत्रमा शैक्षिक पहुँच बिस्तार हुँदै गएको भए तापनि सिकाइ उपलब्धि सुधार, शैक्षिक समानता सुनिश्चितता, शिक्षण सिकाइको गुणस्तर अभिवृद्धि, सूचना प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोग, शिक्षकको पेसागत विकास तथा विद्यालय व्यवस्थापनका क्षेत्रमा अझै सुधार आवश्यक देखिन्छ । भौगोलिक अवस्था, सामाजिक–आर्थिक असमानता, लैङ्गिक विभेद तथा अपाङ्गतासँग सम्बन्धित चुनौतीका कारण सबै बालबालिकाहरूले समान स्तरको गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर अझै पूर्ण रूपमा सुनिश्चित हुन सकेको छैन ।

यस गाउँ शिक्षा योजनाले स्थानीय आवश्यकता, स्रोतसाधन तथा सम्भावनालाई आधार मानी शिक्षा क्षेत्रको समग्र सुधारका लागि स्पष्ट मार्गदर्शन प्रदान गरेको छ । योजना तयार गर्दा विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना, दिगो विकासका लक्ष्यहरूसँग समन्वय कायम गरिएको छ, जसले हाम्रो शिक्षा प्रणालीलाई अझ व्यवस्थित, समावेशी र परिणाममुखी बनाउन सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

हामीलाई विश्वास छ, शिक्षा केवल विद्यालयको सीमाभित्र सीमित रहने प्रक्रिया होइन, यो जीवनभरि चलिरहने सिकाइको आधार हो । बालमैत्री, समावेशी, सुरक्षित तथा प्रविधिमैत्री सिकाइ वातावरण निर्माण, शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि, अभिभावक तथा समुदायको सक्रिय सहभागिता र उत्तरदायी शासकीय अभ्यासमार्फत शिक्षा क्षेत्रमा दिगो सुधार सम्भव छ ।

यस योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि निर्वाचित जनप्रतिनिधि, शिक्षक, अभिभावक, समुदाय, निजी क्षेत्र तथा विकास साझेदार सबै पक्षको सक्रिय सहकार्य र साझा प्रतिबद्धता आवश्यक छ । सामूहिक प्रयास र प्रभावकारी कार्यान्वयनमार्फत हाम्रो गाउँलाई प्रविधिमैत्री, सिकाइमैत्री, समावेशी तथा गुणस्तरीय शिक्षाको नमुना स्थानीय तहका रूपमा विकास गर्ने हाम्रो दृढ संकल्प व्यक्त गर्दछु ।

स्थानीय शिक्षा योजना लेखन समिति/उपसमिति
चिचिला गाँउपालिका

मस्यौदा

विषय सूची

मस्यौदा

योजनाको सारांश

गाउँ शिक्षा योजना चिचिला गाँउपालिकाभित्रको शिक्षा प्रणालीलाई समावेशी, गुणस्तरीय र दिगो बनाउने उद्देश्यले तयार गरिएको समग्र रणनीतिक दस्तावेज हो। यस योजनाले प्रारम्भिक बालविकासदेखि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा, वैकल्पिक खुला तथा दूर शिक्षा एवम् समग्र शैक्षिक कार्यक्रमलाई एकीकृत ढङ्गले समेटेको छ। योजनाको प्रमुख उद्देश्यहरूमा शिक्षामा पहुँच र समता बिस्तार, सिकाइ उपलब्धि सुधार, शिक्षक तथा शैक्षिक जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि, विद्यालय शासन र व्यवस्थापन सुदृढीकरण, प्रविधिको प्रभावकारी उपयोग साथै सुरक्षित र बालमैत्री वातावरण निर्माण समावेश छन्।

योजना तयार गर्दा तथ्याङ्क विश्लेषण, विद्यालय अवस्था अध्ययन, सरोकारवालासँग परामर्श तथा स्थानीय आवश्यकता पहिचानलाई आधार बनाइएको छ।यसले विद्यालय भर्ना र निरन्तरता, ड्रपआउट न्यूनीकरण, लक्षित समूह (बालिका, दलित, अपाङ्गता भएका बालबालिका, सीमान्तकृत समुदाय) का लागि शिक्षा कार्यक्रमलाई विशेष प्राथमिकता दिनुका साथै अनौपचारिक, वैकल्पिक शिक्षालाई पनि प्राथमिकता दिइएको छ।

कार्यान्वयन रणनीतिमा स्पष्ट लक्ष्य, परिणाम सूचक, वार्षिक कार्ययोजना, जिम्मेवारी बाँडफाँड र अनुगमन मूल्याङ्कन व्यवस्था समावेश गरिएको छ। स्थानीय स्रोत परिचालन, अन्तरतह समन्वय, समुदाय सहभागिता र सार्वजनिक तथा निजी साझेदारीलाई जोड दिइएको छ।

समग्रमा, यो शिक्षा योजना स्थानीय तहको शैक्षिक रूपान्तरणका लागि मार्गदर्शक दस्तावेज हो। योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनले सबै बालबालिकालाई समान अवसर, गुणस्तरीय सिकाइ र जीवनोपयोगी सीप प्रदान गर्दै सामाजिक न्याय र दिगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

(क) विषय प्रवेश

संविधानतः सङ्घीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षा क्षेत्रको योजना, व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय तहमा निहित भएको छ। नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ तथा विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी विद्यमान कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थाले स्थानीय तहलाई आफ्ना भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक सन्दर्भअनुसार शिक्षानीति तथा योजना निर्माण गर्ने स्पष्ट अधिकार र दायित्व प्रदान गरेको छ। यस सन्दर्भमा स्थानीय शिक्षा योजना स्थानीय तहको शिक्षा विकासको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण मानिन्छ।

स्थानीय शिक्षा योजना भनेको स्थानीय तहभित्रका बालबालिका, युवा तथा वयस्कहरूको समावेशी, गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यले तयार गरिने दीर्घकालीन तथा मध्यकालीन योजना हो। यस योजनाले प्रारम्भिक बालविकासदेखि माध्यमिक तह, प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसम्मका सबै आयामलाई समेट्दै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित लक्ष्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा बजेटको स्पष्ट खाका प्रस्तुत गर्दछ। साथै, यसले सङ्घीय तथा प्रदेशस्तरीय शिक्षानीति, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP) तथा दिगो विकास लक्ष्य (SDG-4) सँग स्थानीय शिक्षा विकासलाई समन्वयात्मक रूपमा अघि बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ।

स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया तथ्यमा आधारित, सहभागितामूलक र समावेशी हुनुपर्दछ। यस क्रममा विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी, समुदाय, सरोकारवाला निकाय तथा विषयगत विज्ञहरूको सार्थक सहभागिता सुनिश्चित गर्नु आवश्यक हुन्छ। यसले शिक्षा क्षेत्रमा विद्यमान असमानता, पहुँचको समस्या, गुणस्तरका चुनौती, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवाल, अपाङ्गतामैत्री पूर्वाधार, डिजिटल शिक्षा, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् प्रतिरोधी शिक्षा प्रणाली जस्ता समसामयिक विषयहरूलाई सम्बोधन गर्न सहयोग गर्दछ।

यसरी तयार गरिने स्थानीय शिक्षा योजनाले स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रमा लगानीको प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, स्रोत साधनको प्रभावकारी परिचालन गर्ने तथा नतिजामूलक कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्ने आधार प्रदान गर्दछ। दीर्घकालीन दृष्टि, स्पष्ट लक्ष्य र मापनयोग्य सूचकहरू सहितको स्थानीय शिक्षा योजना मार्फत स्थानीय तहले आफ्ना नागरिकका लागि समावेशी, गुणस्तरीय र दिगो शिक्षा प्रणाली निर्माणतर्फ ठोस कदम चाल्न सक्नेछ।

(ख) शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

शिक्षा सामाजिक, आर्थिक तथा मानवीय विकासको आधारस्तम्भ हो । गुणस्तरीय, समावेशी र जीवनोपयोगी शिक्षाबिना दिगो विकास सम्भव हुँदैन । सङ्घीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षा क्षेत्रको योजना, व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहको महत्त्वपूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको सन्दर्भमा शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य झनै बढेको छ । स्पष्ट दृष्टि, लक्ष्य र रणनीतिबिना सञ्चालन गरिने शैक्षिक कार्यक्रमहरूले अपेक्षित नतिजा दिन नसक्ने हुँदा व्यवस्थित शिक्षा योजना अपरिहार्य भएको छ ।

स्थानीय सन्दर्भ, आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा शिक्षा विकासलाई अगाडि बढाउन शिक्षा योजना निर्माण आवश्यक हुन्छ । देशभर शिक्षा क्षेत्रमा भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक विविधता विद्यमान छ । एकै किसिमको नीति र कार्यक्रमले सबै स्थानका समस्या समाधान गर्न नसक्ने भएकाले स्थानीय तथ्याङ्क, विद्यालयको अवस्था, सिकाइ उपलब्धि, पहुँच र निरन्तरताको अवस्था, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार तथा स्रोत साधनको यथार्थ मूल्याङ्कनका आधारमा शिक्षा योजना तयार गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसले स्थानीय समस्यालाई पहिचान गरी समाधानमुखी हस्तक्षेप सुनिश्चित गर्दछ ।

सीमित स्रोत साधनको प्रभावकारी र पारदर्शी उपयोग गर्न शिक्षा योजना निर्माण औचित्यपूर्ण हुन्छ । शिक्षा क्षेत्रमा लगानी बढ्दै गए तापनि स्रोतको सही प्राथमिकता निर्धारण हुन नसक्दा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सकेको छैन । शिक्षा योजनाले स्पष्ट प्राथमिकता, कार्यक्रम र बजेटबीचको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी स्रोतको दोहोरोपन घटाउने र नतिजामूलक लगानी सुनिश्चित गर्ने आधार प्रदान गर्दछ । साथै, यसले विकास साझेदार तथा अन्य सरोकारवालासँग समन्वय र सहकार्य गर्न सहज बनाउँछ ।

शिक्षामार्फत समावेशिता, समानता र सामाजिक न्याय प्रवर्द्धन गर्नु औचित्यपूर्ण हुने भएकाले शिक्षा योजना निर्माण गर्नु प्रमुख आवश्यकताको विषय हो । बालबालिकाहरू शिक्षाको पहुँचबाहिर रहने अवस्था, लैङ्गिक विभेद, जातीय तथा सामाजिक बहिष्करण, अपाङ्गता, गरिबी र भौगोलिक कठिनाइका कारण सिर्जित असमानतालाई सम्बोधन गर्न लक्षित रणनीति आवश्यक हुन्छ । शिक्षा योजनाले GESI उत्तरदायी कार्यक्रमहरू समावेश गरी पछाडि परेका तथा जोखिममा रहेका समूहको शिक्षामा पहुँच, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

त्यसै गरी, शिक्षा योजनाले शिक्षा प्रणालीको गुणस्तर सुधार र दिगोपन सुनिश्चित गर्दछ । शिक्षकको पेसागत विकास, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन प्रणाली, डिजिटल शिक्षा र नवप्रवर्तनलाई योजनाबद्ध रूपमा अघि बढाउन शिक्षा योजना आवश्यक हुन्छ । साथै शिक्षा योजनामार्फत जलवायु परिवर्तन, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र आपतकालीन अवस्थामै पनि सिकाइ निरन्तरता कायम राख्ने शिक्षा प्रणाली निर्माणका लागि दीर्घकालीन सोच र तयारी सम्भव हुन्छ ।

यसरी, शिक्षा योजना निर्माणले स्थानीयदेखि राष्ट्रिय लक्ष्यसम्मको सेतुका रूपमा कार्य गर्दछ । यसले विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP), दिगो विकास लक्ष्य (SDG-4) तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीतिसँग स्थानीय शिक्षा विकासलाई समन्वय गर्दै उत्तरदायी, प्रभावकारी र परिणाममुखी शिक्षा प्रणाली निर्माण गर्न स्पष्ट दिशा प्रदान गर्दछ । त्यसैले, गुणस्तरीय, समावेशी र दिगो शिक्षा सुनिश्चित गर्न शिक्षा योजना निर्माण आवश्यक मात्र नभई अत्यन्त औचित्यपूर्ण कार्य हो ।

(ग) योजना निर्माण प्रक्रिया

शिक्षा योजना निर्माण गर्दा देहाय बमोजिमका सामग्रीहरूलाई आधार बनाइएको छ :

१. नेपालको संविधान २०७२
२. सोह्रौँ आवधिक योजना
३. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
४. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७
५. राष्ट्रिय/प्रादेशिक/स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच
६. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन, नियमावलीहरू
७. विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना

८. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६

९. दिगो विकासका लक्ष्यहरू

१०. स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८

११. स्थानीय तहको मध्यकालीन खर्च संरचना

१२. राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०७८

१३. राजनीतिक दलको घोषणापत्र

१४. विद्यालय सुधार योजना र अन्य सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रमहरू आदि ।

त्यसै गरी योजना निर्माणको क्रममा देहाय बमोजिमका प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरिएको थियो :

क) कार्यपालिकाको बैठकको निर्णय

ख) योजना निर्माण समितिको गठन

ग) सरोकारवालाहरूको भेलाको उपस्थिति र निर्णय

घ) प्रथम मस्यौदा तयारी

ङ) योजनाको अन्तिम रूप

च) योजनाको मूल्याङ्कन

छ) योजनाको स्वीकृति र कार्यान्वयनको अवस्था

(घ) योजनाको दस्तावेजको स्वरूप

यस योजनाको पहिलो परिच्छेदमा स्थानीय तहको पृष्ठभूमि, शिक्षा क्षेत्रका समस्या, चुनौती र अवसरहरू उल्लेख गरिएको छ । दोस्रो परिच्छेदमा यस योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू र प्रमुख अपेक्षित उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । तेस्रो परिच्छेदमा विद्यालय क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रगत योजनाका खाकाहरू समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका उपक्षेत्रहरूमा प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ रहेका छन् ।

परिच्छेद चारमा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषयक्षेत्रहरू समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका अन्तरसम्बन्धित विषयहरूमा पाठ्यक्रमसम्बद्ध मूल्याङ्कन प्रविधि, शिक्षक व्यवस्थापन र क्षमता विकास, समता तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा, आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा, विद्यालयको भौतिक विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास रहेका छन् ।

परिच्छेद पाँचमा विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत आवश्यक संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था साथै अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरण प्रणाली समावेश गरिएको छ भने परिच्छेद छ मा योजनाका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन के कसरी गर्ने भन्ने विषय प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसै गरी परिच्छेद सातमा योजनाको कार्यान्वयनबाट अपेक्षा गरिएका समग्र नतिजाहरू र मुख्य मुख्य सूचकहरू उल्लेख गरिएको छ ।

परिच्छेद १
परिचय

१.१ भौगोलिक अवस्थिति

चिचिला गाउँपालिका

चिचिला गाउँपालिका कोशी प्रदेश अन्तर्गत सङ्खुवासभा जिल्लामा अवस्थित छ। राज्य पुनर्संरचनाका क्रममा सङ्खुवासभा जिल्लाका साविकका २ ओटा गाविसहरू (दिदिङ र मत्स्यपोखरी) लाई समेटेर वि.सं. २०७३ मा यो गाउँपालिका बनेको हो। यस गाउँपालिकाको पूर्वमा सभापोखरी गाउँपालिका, पश्चिममा सिलिचोङ गाउँपालिका, उत्तरमा मकालु गाउँपालिका र दक्षिणमा खाँदबारी गाँउपालिका रहेका छन्।

जम्मा ५ ओटा वडा रहेको यो गाउँपालिका २७ डिग्री २६ मिनेट १५.४० सेकेन्ड उत्तरी अक्षांशदेखि २७ डिग्री ३१ मिनेट ४१.५२ सेकेन्ड उत्तरी अक्षांश र ८७ डिग्री ०८ मिनेट ३९.९३ सेकेन्ड पूर्वी देशान्तरदेखि ८७ डिग्री १७ मिनेट ४९.४६ सेकेन्ड पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ। कुल ८८.५३ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिकाको भौगोलिक स्वरूप पहाडी भू-बनोटयुक्त छ। यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट ५०२ मिटर (अरुण नदीको तटीय क्षेत्र) देखि २,३५० मिटर (बलुथाम बौद्ध स्तुपा क्षेत्र) सम्मको उचाइमा अवस्थित छ।

रणनीतिक रूपमा महत्त्वपूर्ण उत्तर-दक्षिण कोशी-ल्हासा राजमार्गले यस गाउँपालिकालाई छिचोलेर गएको हुनाले यहाँ बिस्तारै बजार विस्तार र चहलपहल बढ्दो छ। जलवायुको दृष्टिकोणले यहाँको तल्लो बेंसी क्षेत्रमा उपोष्ण र माथिल्लो पहाडी भूभागमा समशीतोष्णदेखि ठण्डा जलवायु पाइन्छ। उचाइको भिन्नताका कारण यहाँको तापक्रम र वनस्पतिमा पनि निकै विविधता पाइन्छ। पर्यावरण र जैविक विविधताका हिसाबले धनी यस क्षेत्रमा जलविद्युत विकास (अरुण तेस्रो आयोजनाको केही संरचना क्षेत्र) तथा सडक निर्माणका गतिविधिले वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न थप सजगता अपनाउनुपर्ने देखिन्छ।

१.२ जनसाङ्ख्यिक संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार चिचिला गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्या ६,५७७ रहेको छ। जसमा महिला ३,३१५ र पुरुष ३,२६२ छन्। गाउँपालिकाको कुल परिवार (घरधुरी) सङ्ख्या १,६६४ रहेको छ भने यहाँको औसत परिवार सङ्ख्या ३.९५ (करिब ४ जना प्रतिपरिवार) देखिन्छ। उमेर समूहका आधारमा वर्गीकरण गर्दा ० देखि १४ वर्ष सम्मका बालबालिकाको सङ्ख्या १,७७४ रहेको छ भने १५ देखि ६४ वर्ष उमेर समूहको (सक्रिय) जनसङ्ख्या ४,२१३ र ६५ वर्षभन्दा माथिको ज्येष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्या ५९० रहेको छ।

१.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले चिचिला गाउँपालिका आदिवासी र जनजाति बाहुल्यता भएको एक विशिष्ट पहिचान बोकेको क्षेत्र हो। यस गाउँपालिकामा परम्परागत संस्कृति, रीतिरिवाज र मौलिक जीवनशैलीको प्रभाव स्पष्ट रूपमा देखिन्छ। यहाँ मुख्य गरी राई, गुरुङ, तामाङ, शेर्पा, भोटेका साथै ब्राह्मण, क्षेत्री, दलित लगायत विभिन्न जातजातिहरूको शान्तिपूर्ण सहअस्तित्व पाइन्छ। विविध रैथाने भाषा, धर्म, भेषभूषा र परम्पराहरूले यहाँको सामाजिक बनावटलाई निकै समृद्ध बनाएको छ। यहाँका बासिन्दाहरूले आ-आफ्नो संस्कृति अनुसार उद्यौली, उभौली (साकेला), ल्होसार, दसैँ, तिहार, बुद्ध जयन्ती,क्रिसमस,माघेसक्रान्ति, तीज, चाक्चाकुर आदि मनाउने गर्दछन्। यी पर्वहरूले यहाँको समुदायमा आपसी सामाजिक सद्भाव र सहकार्यको भावनालाई बलियो बनाएको छ।

चिचिला गाउँपालिकाको सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था मौलिक, विविधतायुक्त र पर्यावरणमुखी छ। यहाँको बहुजातीय संरचना र रैथाने सांस्कृतिक सम्पदा यस क्षेत्रको मुख्य विशेषता हो। तर, पछिल्लो समयमा बढ्दो आधुनिकता, प्रविधिको प्रभाव र युवा पुस्ताको वैदेशिक रोजगारी तथा बसाइँसराइको लहरका कारण रैथाने भाषा, लोक संस्कृति र मौलिक परम्परागत ज्ञान हराउँदै जाने जोखिम (सांस्कृतिक क्षय) बढ्दै गएको छ। साथै, भौगोलिक विकटताका कारण केही क्षेत्रमा अझै पनि सामाजिक-आर्थिक अवसरहरूमा असमानताका चुनौतीहरू विद्यमान छन्। तसर्थ, यहाँको ऐतिहासिक र सांस्कृतिक पहिचानलाई

जोगाइराख्न स्थानीय रैथाने भाषा-संस्कृतिको संरक्षण कार्यक्रम, समावेशी विकास नीति र लक्षित वर्गको उत्थानमा केन्द्रित पहलहरू आवश्यक देखिन्छन् ।

१.४ आर्थिक अवस्था

सङ्खुवासभा जिल्लामा अवस्थित चिचिला गाउँपालिका जलविद्युत, नगदे बाली र प्राकृतिक स्रोतको प्रचुर सम्भावना बोकेको एक उदीयमान आर्थिक क्षेत्र हो । यस गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको मुख्य आधार कृषि, पशुपालन, रोजगारी र जलविद्युत आयोजनासँग जोडिएका गतिविधिहरू हुन् । यहाँको बहुसङ्ख्यक जनसङ्ख्या कृषिमा आश्रित छ । यहाँ तल्लो र मध्य पहाडी भूभागमा धान, मकै, कोदो, गहुँ, पानी मकै, फापर जस्ता खाद्यान्न बालीका साथै उच्च आर्थिक मूल्य भएका अलैँची, रुद्राक्ष, सुन्तला,चिया र यार्सागुम्बा लगायत विभिन्न जडीबुटीहरूको व्यावसायिक खेती हुने गर्दछ । विशेष गरी अलैँची र रुद्राक्ष खेतीले यहाँका स्थानीय कृषकहरूको आर्थिक जीवनस्तर उकास्न मेरुदण्डको रूपमा काम गरेको छ । उत्तर-दक्षिण कोशी राजमार्गको पहुँच पुगेसँगै चिचिला बजार, कुवापानी, दिदिङ जस्ता क्षेत्रहरू प्रमुख व्यापारिक केन्द्रका रूपमा विकास भइरहेका छन्, जसले स्थानीय उत्पादनलाई राष्ट्रिय बजारसम्म पुऱ्याउन सहज बनाएको छ ।

चिचिलाको आर्थिक पहिचानलाई यहाँको प्राकृतिक स्रोतको उपयोग र ठूला विकास आयोजनाहरूले झन् मजबुत बनाएका छन् । नेपालकै गौरवको रूपमा रहेको **अरुण तेस्रो जलविद्युत आयोजना**को मुख्य संरचना यसै गाउँपालिकाको दिदिङमा पर्ने भएकाले यस आयोजनाले स्थानीय स्तरमा रोजगारी सिर्जना, मुआब्जा वितरण र सहायक व्यवसाय (होटल, यातायात तथा निर्माण सेवा) को विस्तारमा ठूलो आर्थिक योगदान पुऱ्याएको छ । यसका साथै स्थानीय स्तरमा डोको, डालो, थुन्से जस्ता चोयाका सामानहरू, अल्लोका कपडा र परम्परागत घरेलु उद्योगहरू पनि आर्थिक उपार्जनका माध्यम हुन् । पर्यटनका क्षेत्रमा ऐतिहासिक बलुथाम बौद्ध स्तुपा, मत्स्यपोखरी, कुवापानी भ्यु-टावर, धुँवाछाँगा, चुच्चेढुङ्गा,जलेश्वर महादेव,जुरेडाँडा, साङ्छ्योलिङ गुम्बा, मकालु हिरक पार्क र यहाँबाट देखिने मकालु हिमालको मनमोहक दृश्यका कारण पर्या-पर्यटन (Eco-tourism) को राम्रो सम्भावना छ । भौगोलिक विकटता, आधुनिक कृषि प्रविधिको सीमितता र जलविद्युत आयोजनाको निर्माण सकिएपछिको रोजगारीको दिगोपन जस्ता चुनौतीहरू रहे तापनि यो गाउँपालिका पूर्वाधार विकास, कृषि विविधीकरण र स्थानीय स्रोतको अधिकतम उपयोग गर्दै समृद्धिको दिशामा अघि बढिरहेको छ ।

१.५ शैक्षिक अवस्था

सङ्खुवासभा जिल्लाको उत्तरी व्यापारिक मार्ग (कोशी-ल्हासा राजमार्ग) मा अवस्थित चिचिला गाउँपालिका हाल शैक्षिक विकास र रूपान्तरणको प्रक्रियामा रहेको छ । भौगोलिक रूपमा विकट र ग्रामीण परिवेश रहेको यस गाउँपालिकाले शैक्षिक पहुँचलाई गाउँ-गाउँसम्म पुऱ्याए तापनि भौगोलिक अवस्थिति, दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन र आधुनिक पूर्वाधारको विकासमा केही मौलिक चुनौतीहरू सामना गरिरहेको देखिन्छ ।

विद्यालय शिक्षा समुदायमा रहेका बालबालिकाहरूले औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्ने माध्यम हो । चिचिला गाउँपालिकामा दुइ बालविकास केन्द्र मात्र सञ्चालित विद्यालय सहित कुल १८ ओटा सामुदायिक विद्यालयहरू सञ्चालित छन् । संरचनागत रूपमा हेर्दा यहाँ कक्षा १ -१२ सञ्चालित विद्यालय १ ओटा, कक्षा १–१० सम्म पठनपाठन हुने माध्यमिक विद्यालयको सङ्ख्या ३ ओटा रहेको छ । हालसम्म प्राविधिक धारतर्फको शिक्षा प्रदान गर्ने विद्यालयको विकास तथा बिस्तार चरणमा रहेको छ । गाउँपालिकाभित्र आधारभूत शिक्षातर्फ कक्षा १–८ सम्म पठनपाठन हुने ३ ओटा विद्यालयहरू र कक्षा १–५ सम्म पठनपाठन हुने ९ ओटा विद्यालयहरू रहेका छन् भने विद्यालय जानुपूर्वको उमेरका बालबालिकाका लागि १८ ओटा बालविकास केन्द्र (ECD) मार्फत प्रारम्भिक शैक्षिक सेवा प्रवाह भइरहेको छ । सामुदायिक विद्यालयका अतिरिक्त यहाँ संस्थागत (निजी) विद्यालयहरूको उपस्थिति न्यून रहेको छ भने उच्च शिक्षाका लागि यसै क्षेत्रका विद्यार्थीहरू खाँदबारी वा अन्य सुविधासम्पन्न स्थानमा निर्भर हुनुपर्ने अवस्था छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्कलाई आधार मान्दा चिचिला गाउँपालिकाको कुल साक्षरता दर ७४.४० प्रतिशत रहेको छ । जसमा पुरुष साक्षरता दर ८०.१० प्रतिशत र महिला साक्षरता दर ६८.९० प्रतिशत रहेको छ । राष्ट्रिय प्रवृत्तिजस्तै यहाँ पनि पुरुष र महिला साक्षरता बीच झन्डै ११ प्रतिशतको अन्तर रहेकाले यसलाई कम गर्न थप लक्षित कार्यक्रमहरू आवश्यक देखिन्छन् । गाउँपालिकाले लैङ्गिक र सामाजिक समावेशीकरणलाई प्राथमिकतामा राख्दै जनजाति, दलित तथा सीमान्तकृत समूहका

विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति र विशेष प्रोत्साहन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने नीति लिएको छ । विशेष गरी अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा ल्याउन बालमैत्री र समावेशी पूर्वाधार निर्माण गर्ने योजनालाई गाउँपालिकाले आत्मसाथ गरेको छ ।

शिक्षा क्षेत्रमा स्थानीय सरकारको लगानी बढे पनि चिचिला गाँउपालिकाका लागि विषयगत र दक्ष शिक्षकको अभाव एउटा प्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेको छ । भौगोलिक विकटताका कारण दुर्गमका विद्यालयहरूमा विज्ञान, गणित र अङ्ग्रेजी जस्ता मुख्य विषयका शिक्षकहरू टिकाइराख्न कठिन हुँदा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा प्रत्यक्ष असर परेको छ । गाउँपालिकाले विद्यालय भर्ना दर बढाउने र ड्रपआउट (बिचैमा छाड्ने प्रवृत्ति) शून्यमा झार्ने लक्ष्य राखे पनि मौसमी रोजगारी (जस्तै: अलैंची गोड्ने/टिप्ने सिजन), पारिवारिक आर्थिक अवस्था र चेतनाको कमीका कारण विद्यार्थीले बीचैमा पढाइ छाड्ने समस्या अझै पूर्ण रूपमा समाधान हुन सकेको छैन ।

यद्यपि, अरुण तेस्रो जलविद्युत आयोजनाको सामाजिक उत्तरदायित्व (CSR) कोष र गाउँपालिकाको साझेदारीमा केही विद्यालयहरूमा कम्प्युटर ल्याब, इन्टरनेट सुविधा र भौतिक पूर्वाधारमा सुधार आउन थालेको छ । आगामी दिनमा विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाउन, दिवा खाजा कार्यक्रमलाई थप व्यवस्थित बनाउन, र शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी नियमित सुपरीवेक्षण गर्न सकेमा चिचिला गाउँपालिकाले दुर्गम क्षेत्रमा पनि समावेशी र गुणस्तरीय शिक्षा प्रणालीको राम्रो नमुना प्रस्तुत गर्न सक्ने सम्भावना उच्च देखिन्छ ।

२. सबल पक्षहरू

चिचिला गाउँपालिकामा भौगोलिक विकटताका बावजुद शैक्षिक विकास र सुधारका लागि विभिन्न अनुकूल आधारहरू रहेका छन् । यहाँको एउटा प्रमुख सबल पक्ष भनेको गाउँपालिका भित्र रहेका विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाहरूको राम्रो उपस्थिति हो, जसले शैक्षिक संस्थाहरूको सञ्चालन र व्यवस्थापनलाई स्थानीय स्तरमै दिगो बनाउन मुख्य भूमिका खेलेको छ । यसका साथै गाउँपालिकामा कार्यरत शिक्षकहरूका लागि विभिन्न समयमा सञ्चालन गरिने क्षमता अभिवृद्धि तालिमले शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई बालमैत्री र प्रभावकारी बनाउन मद्दत पुर्‍याइरहेको छ । चिचिलाको प्राकृतिक रूपमा हराभरा, प्रदूषणमुक्त वातावरण र शान्त ग्रामीण परिवेशले शिक्षक एवम् विद्यार्थीहरूका लागि एक स्वच्छ र अनुकूल अध्ययन-अध्यापनको वातावरण सिर्जना गरेको छ ।

गाउँपालिकामा शैक्षिक प्रशासनिक संरचना क्रियाशील रहेको छ । स्थानीय तहमा गाँउ शिक्षा समिति, वडा शिक्षा समिति, शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक-अभिभावक संघ जस्ता निकायहरूको सक्रियताले शैक्षिक योजना तर्जुमा, अनुगमन र कार्यान्वयनमा सहजता प्रदान गरेको छ । पछिल्लो समयमा आफ्नो बालबालिकाको शिक्षाप्रति अभिभावकहरूमा चेतना र जागरुकता बढ्दै गएको छ । साथै, स्थानीय स्तरमा क्रियाशील सामाजिक संस्थाहरू, आमा समूह र विभिन्न सरोकारवालाहरूको विद्यालय सुधारका गतिविधिमा सहभागिताले सामुदायिक अपनत्वलाई अझ बलियो बनाएको छ ।

विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा नियमित उपस्थित गराउन र बिचैमा पढाइ छाड्ने समस्या (ड्रपआउट) न्यूनीकरण गर्न गाउँपालिकाले विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकता दिएको छ । गाउँपालिकाद्वारा विपन्न, दलित तथा जनजाति समुदायका जेहेन्दार विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति, आधारभूत तहका विद्यार्थीका लागि स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक दिवा खाजा, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक तथा पोसाक वितरण र किशोर अवस्थाका छात्राहरूको स्वास्थ्य तथा विद्यालयमा नियमितताका लागि सेनिटरी प्याडको व्यवस्था गरिएको छ साथै अनाथ, असहाय छात्रबृत्ती, बालबचत कार्यक्रम र कक्षा ११ र १२ मा विज्ञान विषय अध्ययनका लागि छात्रबृत्ती समेत उपलब्ध गराउदै आएको छ । यस्ता सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूले सीमान्तकृत र आर्थिक रूपमा कमजोर परिवारका बालबालिकाहरूलाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा टिकाइराख्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् ।

आधुनिक शिक्षाको आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै चिचिला गाउँपालिकाले सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा पनि क्रमिक सुधार गरिरहेको छ । राष्ट्रिय गौरवको अरुण तेस्रो जलविद्युत आयोजनाको प्रभाव क्षेत्र समेत रहेकाले आयोजनाको सामाजिक उत्तरदायित्व कार्यक्रम (CSR) र विभिन्न दातृ निकायहरूको सहयोगमा यहाँका मुख्य विद्यालयहरूमा भवन निर्माण, सोलार ब्याकअप र इन्टरनेट सुविधा पुर्‍याउन ठूलो मद्दत मिलेको छ । यस गाउँपालिकाले शैक्षिक गुणस्तर सुधार, बालमैत्री शिक्षण सामग्री वितरण र भौतिक पूर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेको छ । यी तमाम सबल पक्षहरूको एकीकृत प्रभावले चिचिला गाउँपालिकालाई आगामी दिनमा एक सबल र गुणस्तरीय शैक्षिक केन्द्रका रूपमा रूपान्तरण गर्न बलियो जग प्रदान गरेको छ ।

३. शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू

चिचिला गाँउपालिकाको शिक्षा क्षेत्रका विद्यमान समस्याहरूलाई देहाय बमोजिम विश्लेषण गरिएको छ :

क) समतामूलक पहुँच र सहभागिता

विद्यालय भर्नादर सन्तोषजनक भए पनि गरिबी, पारिवारिक अवस्था, बसाइँसराइ र चेतनाको अभावका कारण केही बालबालिकाहरू बिचैमा विद्यालय छोड्ने समस्या कायम छ । अपाङ्गता भएका, दलित, सीमान्तकृत तथा कठिन परिवेशमा रहेका बालबालिकालाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा अर्थपूर्ण सहभागिता गराउनु अझै चुनौतीपूर्ण छ । अभिभावक शिक्षाको अभावले घर र विद्यालय बिचको समन्वय कमजोर भएको देखिन्छ । समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न लक्षित सहयोग, सामाजिक परिचालन र अभिभावक सशक्तीकरण कार्यक्रमलाई सुदृढ बनाउनु आवश्यक छ ।

ख) गुणस्तर र सान्दर्भिकता

शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा परम्परागत घोकन्ते पद्धतिको प्रभाव अझै देखिन्छ । विद्यार्थीकेन्द्रित, खोजमूलक र प्रयोगात्मक शिक्षण अभ्यास सीमित छन् । विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा प्रयोगात्मक अभ्यास र अनुसन्धान संस्कृति विकास हुन नसक्दा सिकाइ सैद्धान्तिक रूपमा सीमित भएको छ । स्थानीय सन्दर्भ समेट्ने स्थानीय पाठ्यक्रम विकास भए तापनि पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री निर्माणमा ढिलाइ हुँदा शिक्षा र स्थानीय आवश्यकता बिचको सम्बन्ध कमजोर भएको देखिन्छ । यसले जीवनोपयोगी सीप विकासमा चुनौती सिर्जना गरेको छ ।

ग) शिक्षक व्यवस्थापन

विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा विषयगत शिक्षक दरबन्दी पर्याप्त छैन । विशेष गरी विज्ञान, गणित र अंग्रेजी विषयमा दक्ष शिक्षक अभावले सिकाइ उपलब्धिमा प्रत्यक्ष असर पारेको छ । शिक्षकहरूको निरन्तर पेसागत विकास, प्रविधिमैत्री तालिम र समावेशी शिक्षण रणनीति सम्बन्धी कार्यक्रम पर्याप्त छैनन् । शिक्षा क्षेत्रमा जनशक्तिको दिगोपनाको लागि यस गाँउपालिकाले शिक्षक सरुवामा केहि नियमन गरेको देखिन्छ ।

घ) भौतिक पूर्वाधार

धेरै विद्यालयहरूमा स्वच्छ खानेपानी, समावेशी शौचालय, सुरक्षित भवन, पुस्तकालय र पर्याप्त फर्निचर जस्ता आधारभूत आवश्यकताका वस्तुहरू अझै पर्याप्त छैनन् । कतिपय भवनहरू जीर्ण अवस्थामा रहेकाले विद्यार्थीको सुरक्षामा जोखिम देखिन्छ । आधुनिक शिक्षणका लागि आवश्यक कम्प्युटर ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला, स्मार्ट बोर्ड र उच्च गतिको इन्टरनेट सुविधा अधिकांश सामुदायिक विद्यालयमा सीमित छन् । यसले डिजिटल शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा असमानता सिर्जना गरेको छ ।

ङ) पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणाली

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण भए तापनि प्रभावकारी कार्यान्वयनको क्रममा पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ सामग्रीको विकास र शिक्षक तालिमलाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यक देखिन्छ । सिकाइ उपलब्धिको वैज्ञानिक एवम् तथ्यमा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली कमजोर देखिन्छ । विद्यालयहरूको शैक्षिक तथा प्रशासनिक गतिविधिको नियमित सुपरीवेक्षण हुन सकेको छैन । परीक्षा केन्द्रित अभ्यासमा जोड दिनाले विद्यार्थीहरूमा सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक, खोजमूलक र नवप्रवर्तनात्मक सोच एवम् व्यवहार विकासमा अपेक्षित प्रगति हुन सकेको छैन ।

च) समता र समावेशीकरण

अपाङ्गता भएका, दलित तथा सीमान्तकृत बालबालिकाको पूर्ण र अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्न अझै संरचनागत सुधार आवश्यक छ । लैङ्गिक साक्षरता बिचको अन्तर, सामाजिक विभेद र आर्थिक असमानताले शिक्षामा समान अवसर प्राप्तिमा अवरोध सिर्जना गरेको छ । समावेशी पूर्वाधार, सहायक सामग्री र संवेदनशील एवम् विशेष सामग्री पर्याप्त नहुँदा साथै तालिमप्राप्त शिक्षक नहुँदा समावेशी शिक्षाको प्रभाव सीमित हुन सक्छ । अपेक्षित नहुन सक्छ ।

छ) विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापन

विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक र शिक्षकबिचको समन्वय सुदृढ नहुँदा योजना कार्यान्वयनमा समस्या देखिन्छ। पारदर्शी बजेट व्यवस्थापन, सहभागितामूलक योजना निर्माण र जवाफदेहिता प्रणाली पूर्ण रूपमा संस्थागत हुन सकेको छैन। अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र कमजोर हुँदा विद्यालय सुधार योजना प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसक्ने अवस्था देखिन्छ। विद्यालयहरूको शैक्षिक र प्रशासनिक क्रियाकलापको चुस्त अनुगमन तथा वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणालीको अभाव छ। शैक्षिक सत्र र क्यालेन्डरलाई नियमित र व्यवस्थित बनाउन नसक्दा सिकाइ प्रक्रिया प्रभावित हुने गरेको छ। आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षालाई गुणस्तरीय र सुविधासम्पन्न बनाउन आवश्यक पर्ने लगानी र बजेटको व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण रहेको छ।
समग्रमा चिचिला गाँउपालिकामा शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच बिस्तार र सुशासनप्रति सरोकारवालाहरूको नीतिगत रूपमा प्रतिबद्धता सकारात्मक भए पनि गुणस्तर, समावेशीकरण, शिक्षक व्यवस्थापन, पूर्वाधार सुदृढीकरण र सुशासनका क्षेत्रमा थप सुधार अपरिहार्य देखिन्छ। प्रभावकारी योजना, स्रोतको उचित उपयोग र समुदायमा आधारित उत्तरदायित्व प्रणाली विकास गर्न सके यी समस्यालाई अवसरमा रूपान्तरण गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ।

४. अवसरहरू

नेपालको संविधान र विद्यमान कानुनी व्यवस्थाले माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहलाई सुम्पेसँगै चिचिला गाउँपालिकालाई आफ्नो भौगोलिक आवश्यकता र विशिष्टता अनुसारको शिक्षा प्रणाली विकास गर्ने ऐतिहासिक अवसर प्राप्त भएको छ। स्थानीय सरकारले आफ्नै योजना र प्राथमिकताका आधारमा बजेट विनियोजन गर्न सक्ने भएकाले शिक्षा क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गर्ने र गुणस्तर सुधारका लागि स्वायत्त रूपमा कार्य गर्ने बाटो खुलेको छ। यस प्रक्रियामा सङ्घीय, प्रादेशिक सरकार र विशेष गरी गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालित ठूला विकास आयोजनाहरूसँगको समन्वयबाट थप स्रोत र साधन जुटाउन सकिने कुरालाई चिचिलाको शैक्षिक विकासले प्रमुख अवसरका रूपमा लिएको छ।
सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको तीव्र बिस्तारले दुर्गम क्षेत्रको शिक्षामा आधुनिकीकरणको ढोका खोलेको छ। अरुण तेस्रो जलविद्युत आयोजनाको सामाजिक उत्तरदायित्व (CSR) कोष र विभिन्न दातृ निकायहरूको सहयोगमा चिचिलाका विद्यालयहरूमा इन्टरनेट, भवन, फर्निचर लगायतका क्षेत्रमा पहुँच पुऱ्याउने काम भइरहेको छ। यसले डिजिटल शिक्षण सिकाइ, अनलाइन शैक्षिक सामग्रीको उपयोग र वैकल्पिक सिकाइका माध्यमबाट प्रत्येक बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्नेछ। प्रविधिको यो प्रयोगले परम्परागत शिक्षण विधिलाई विस्थापित गर्दै भौगोलिक विकटताका बाबजुद पनि विद्यार्थीहरूलाई विश्वव्यापी ज्ञानको पहुँचमा पुऱ्याउन र अन्तर्क्रियात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्ने बलियो अवसर दिएको छ।
शैक्षिक क्षेत्रको अर्को महत्त्वपूर्ण र विशिष्ट अवसर स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण र कार्यान्वयन हो। चिचिला गाउँपालिकाले आफ्नो स्थानीय पाठ्यक्रम (चिचिलाको गौरव) निर्माण गरी यहाँको विशिष्ट आर्थिक अवस्था (जस्तै: अलैँची र रुद्राक्ष खेती), समृद्ध आदिवासी जनजातिको संस्कार-संस्कृति, विभिन्न रैथाने पेसा व्यवसाय र प्रविधि जस्ता मौलिक विषयवस्तुहरूलाई समेट्न सक्ने सुनौलो अवसर छ। यसले विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो माटो, इतिहास र पहिचानसँग जोड्नेछ। स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सीप र रैथाने ज्ञानलाई पाठ्यक्रममा आन्तरिकीकरण गर्दा शिक्षा केवल सैद्धान्तिक मात्र नभई व्यवहारिक र जीवनोपयोगी बन्न पुग्नेछ, जसले भविष्यमा स्वरोजगार र कृषि उद्यमशीलताका लागि बलियो आधार तयार गर्नेछ।
त्यसै गरी जैविक विविधता र वन सम्पदाले धनी यस गाउँपालिकामा वातावरण संरक्षण, हरित विद्यालय निर्माण र जलवायु परिवर्तन जस्ता समसामयिक विषयहरूलाई शिक्षाको अभिन्न अङ्ग बनाएर चिचिलालाई पर्यावरणमैत्री (Eco-friendly) शैक्षिक हबका रूपमा विकास गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना छ। स्थानीय रैथाने ज्ञानलाई आधुनिक प्रविधिसँग मिसाएर दिइने व्यवहारिक शिक्षाले विद्यार्थीहरूलाई आफ्ना सामाजिक, आर्थिक र भौगोलिक चुनौतीहरूसँग लड्न सक्षम बनाउनेछ। समग्रमा, संवैधानिक अधिकार, ठूला आयोजनाहरूसँगको साझेदारी क्षमता, प्रविधिको बढ्दो उपलब्धता र मौलिक पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनले चिचिला गाउँपालिकाको शिक्षा प्रणालीलाई दिगो, समावेशी र पूर्ण रूपमा जीवनोपयोगी बनाउने प्रशस्त अवसरहरू सिर्जना गरेको छ।

५. चुनौतीहरू

चिचिला गाँउपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच, गुणस्तर र समावेशीकरण सुनिश्चित गर्न थुप्रै चुनौती र अवसरको सामना गर्दै आएको देखिन्छ। लैङ्गिक, भाषिक, भौगोलिक, आर्थिक, शारीरिक अपाङ्गता, जातजाति र अन्य सामाजिक विविधताका कारण सबै बालबालिकालाई समान रूपमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न अझै थप प्रयास आवश्यक छ।

जनसाङ्ख्यिकीय प्रवृत्ति, जन्मदर र विशेष गरी उच्च बसाइँसराइ दर तथा भौगोलिक विकटताका कारण व्यवहारिक रूपमा विद्यालय नक्साङ्कन तथा **विषयगत शिक्षक दरबन्दी (विशेष गरी विज्ञान, गणित र अङ्ग्रेजी)** को न्यायोचित वितरण गर्नु ठूलो चुनौतीका रूपमा रहेको छ। विद्यालयमा थप आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन गर्न कठिनाइ हुँदा गरिब र सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाका लागि निःशुल्क र अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयनमा पूर्णता दिन कठिन देखिएको छ।

दक्ष जनशक्तिको अभावले स्थानीय आवश्यकता अनुसारको पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन तथा **सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई विद्यालयको तल्लो तहसम्म** पुऱ्याउन निकै कठिन भएको छ। यसका साथै पहाडी धरातल भएकाले बाढी, पहिरो जस्ता विपत्का अवस्थाहरूमा वैकल्पिक माध्यमबाट सिकाइ अवसर उपलब्ध गराउने बलियो रणनीति र स्रोतसाधनको अभाव देखिन्छ।

सांस्कृतिक विविधता र आधुनिकताको मिश्रण भइरहेको परिवेशमा **आजीवन सिकाइ कार्यक्रममा समान अवसर** र परम्परागत सिपको जगेर्ना गर्नु अर्को जटिल एवम् चुनौतीपूर्ण पक्ष हो। सबै विद्यालयमा बालमैत्री र समावेशी भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी **हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्न** आवश्यक आर्थिक स्रोत सङ्कलन गर्नुका साथै जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई शैक्षिक योजनामा समेट्नु दिगो शिक्षा प्रणालीका लागि अनिवार्य छ।

यी सबै चुनौतीहरूलाई व्यवस्थित रूपमा क्रमश: सम्बोधन गर्दै **चिचिला गाँउपालिकामा** समावेशी, दिगो र गुणस्तरीय शिक्षा प्रणाली विकास गर्न सकिने सम्भावना उच्च रहेको छ।

मस्यौदा

परिच्छेद २

दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ दूरदृष्टि

"समृद्ध चिचिलाको इच्छा - संस्कारयुक्त, प्रविधिमैत्री र गुणस्तरीय समावेशी शिक्षा"

२.२ लक्ष्य

समावेशी, समतामूलक, गुणस्तरीय, सिपमूलक, प्रविधिमैत्री र संस्कारयुक्त शिक्षा प्रणालीको विकासमार्फत स्थानीय आवश्यकता र राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय श्रम बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने सक्षम, नैतिकवान् र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादन गर्ने,

२.३ उद्देश्य

क) सबै बालबालिकालाई शिक्षामा **समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,**

ख) **सबै बालबालिकाको शिक्षामा गुणस्तर र सान्दर्भिकता सुनिश्चित गर्नु,**

ग) औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित व्यक्तिहरूका लागि वैकल्पिक, **अनौपचारिक, खुला र निरन्तर सिकाइको वातावरण सुनिश्चित गर्नु,**

घ) विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नु।

२.४ रणनीतिहरू

उद्देश्य १, सबै बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु।

रणनीतिहरू:

क) सबै बालबालिकाहरूका लागि आधारभूत तहसम्मको शिक्षालाई **अनिवार्य र निःशुल्क** बनाउँदै पहुँचयोग्य र समतामूलक बनाउने।

ख) विद्यालय शिक्षाबाट वञ्चित बालबालिकाहरूको पहिचान गर्न तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने र शैक्षिक सत्रको सुरुमा **"विद्यार्थी भर्ना घरदैलो अभियान"** सञ्चालन गर्ने।

ग) गरिब, विपन्न, दलित र सीमान्तकृत समूहका बालबालिकालाई विद्यालयमा आकर्षण गर्न र टिकाइराख्न **दिवा खाजा, छात्रवृत्ति,** शैक्षिक सामग्री **र पोसाक** वितरण गर्ने।

घ) विकट भौगोलिक क्षेत्रका बालबालिकाहरूका लागि आवश्यकता अनुसार **छात्राबास** सहितको बृहत विद्यालयको व्यवस्था गर्ने।

ङ) विभिन्न किसिमका अपाङ्गता (शारीरिक, सुनाइ, दृष्टि, अटिजम आदि) भएका बालबालिकाहरूका लागि उनीहरूको अवस्थाअनुसार **ब्रेल, साङ्केतिक चित्र र ह्विलचेयर** जस्ता सामग्री र विशेष छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने।

च) अपाङ्गता भएका, सीमान्तकृत र विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाहरूका लागि **समावेशी सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने।**

छ) बालबालिकाको शिक्षामा अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाउन **अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम**लाई अभियानकै रूपमा सञ्चालन गर्ने।

ज) विद्यालय पूर्वाधार र सिकाइ वातावरणमा जलवायु उत्थानशीलता र वातावरणमैत्री पूर्वाधार सुनिश्चित गर्ने।

उद्देश्य २, सबै बालबालिकाको शिक्षामा गुणस्तर र सान्दर्भिकता सुनिश्चित गर्नु।

रणनीतिहरू :

क) शिक्षकहरूलाई नवीनतम् शिक्षण पद्धति र प्रविधिमा अभ्यस्त गराउननियमित र नतिजामुखी तालिमप्रदान गर्ने उनीहरूको र कार्य सम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने।

ख) शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन **सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र विषयगत प्रयोगशालाको** सुविधा बिस्तार गर्ने।

ग) शिक्षाको गुणस्तर कायम गर्न **नतिजामा आधारित सुपरीवेक्षण तथा वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणाली**को विकास गर्ने।

घ) स्थानीय पाठ्यक्रमलाई स्थानीय आवश्यकता, संस्कृति र जीवनोपयोगी सीपसँग मेल खाने गरी अनुकूल बनाउने ।

ङ) विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने ।

च) **शिक्षण सिकाइमा** खोजमूलक, प्रयोगात्मक, विद्यार्थीकेन्द्रित र क्रियाकलापमा आधारित परियोजना कार्यमार्फत सिकाइ प्रवर्द्धन गर्ने ।

छ) शिक्षकलाई नवीनतम शिक्षण विधि, ICT प्रयोग, समावेशी, र गुणस्तरीय शिक्षणसम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने ।

ज) नियमित मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषणको माध्यमबाट सिकाइ उपलब्धि र गुणस्तर अभिबृद्धि गर्ने ।

झ) विद्यालयमा पर्याप्त पाठ्यपुस्तक, डिजिटल सामग्री, स्मार्ट बोर्ड, कम्प्युटर ल्याब, सन्दर्भसामग्री र प्रयोगशालाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।

उद्देश्य ३, औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित व्यक्तिहरूका लागि अनौपचारिक, खुला र वैकल्पिक निरन्तर सिकाइको वातावरण सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीतिहरू :

क) अनलाइन प्लेटफर्म, भिडियो क्लास, भर्चुअल क्लास, मोबाइल एप्लिकेशन र रेडियो आदिका माध्यमबाट वैकल्पिक सिकाइमा पहुँच बिस्तार गर्ने ।

ख) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू स्थापना गरि अनौपचारीक शिक्षाको अवसर विस्तर गर्ने ।

ग) प्रत्येक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आबद्ध रहने गरी पुस्तकालयहरू स्थापना गर्ने ।

घ) पालिकास्तरमा एक मुख्य पुस्तकालय र इ-पुस्तकालय स्थापना गर्ने ।

ङ) मौलिक ज्ञान, दर्शन, परम्परागत, रैथाने र प्राकृतिक विज्ञानलाई सङ्ग्रह र सूचीकरण गरी संरक्षण र संवर्धन गर्न सङ्ग्रहालय स्थापना गर्ने ।

च) नागरिकहरूको सिकाइको चाहना पूरा गर्न र "जीवन पर्यन्त सिकाइ" लाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्न स्थानीय बौद्धिक समाज गठन गर्ने ।

छ) समुदायको समन्वय र सहयोगमा प्रौढ कक्षाहरू सञ्चालन गर्ने र उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिलाई मापन गर्ने सूचकहरू विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

ज) अनौपचारिक शिक्षा र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको भूमिका प्रभावकारी बनाएर साक्षरोत्तर कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

उद्देश्य ४, विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्नु ।

रणनीतिहरू :

क) शिक्षकहरूको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कनलाई विद्यार्थीको **सिकाइ उपलब्धि र परीक्षा परिणामसँग आबद्ध** गर्ने ।

ख) शैक्षिक पेसामा संलग्न जनशक्तिमा जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न **परिणाममा आधारित जवाफदेहिता प्रणाली**को विकास गर्ने ।

ग) **प्र**धानाध्यापक छनोट प्रणालीलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।

घ) विद्यालय ब्यवस्थापन समितिको भूमिका र जिम्मेवारीलाई समयसापेक्ष थप प्रभावकारी बनाई विद्यालयलाई स्वचालित र सफल संस्थाका रूपमा विकास गर्ने ।

ङ) विद्यालयप्रति समुदायको अपनत्व बढाउन विद्यालय-समुदाय सहकार्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

च) विद्यालय र विद्यार्थीको विस्तृत विवरणका लागि **एकीकृत तथ्याङ्क प्रणालीमा** जोड दिने ।

छ) सम्पूर्ण सूचनालाई सुरक्षित राख्न र 'रियल टाइम' मा प्राप्त गर्न Cloud Data Management र स्वचालित संयन्त्रको विकास गर्ने ।

ज) निजी (संस्थागत), गुठी र सहकारी विद्यालयहरूको, अनुमति स्थापना, सञ्चालन र आर्थिक पारदर्शिताको **नियमित अनुगमन र नियमन** गर्ने ।

झ) शैक्षिक जनशक्ति र नेतृत्व तहका लागि स्पष्ट **आचारसंहिता** निर्माण गरी लागू गर्ने ।

ञ) गाँउपालिका भरी रहेका शिक्षक दरबन्दीको अध्ययन गरी शिक्षक, विद्यार्थी र भौगोलिक दूरीका आधारमा **दरबन्दी**

मिलान र पुनर्वितरण गर्ने ।

ट) विद्यार्थी सङ्ख्या र आवश्यकताको आधारमा विद्यालयहरूको डाउन साइजिङ र समायोजन गर्ने ।

ठ) प्रधानाध्यापक, व्यवस्थापन समिति, शिक्षक र कर्मचारीहरूका लागि नियमित **तालिम र नेतृत्व विकास** कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

ड) नतिजामूलक कार्यसम्पादनका आधारमा उत्कृष्ट विद्यालय, प्राधानाध्यापक, शिक्षक र विद्यार्थीहरूलाई पुरस्कृत गर्ने ।

२.६ अपेक्षित उपलब्धि

क) सबै बालबालिकालाई शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

ख) सबै बालबालिकाको शिक्षामा गुणस्तरीयता र सान्दर्भिकता सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

ग) औपचारिक शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित व्यक्तिहरूका लागि वैकल्पिक, अनौपचारिक, खुला र निरन्तर सिकाइको वातावरण सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

घ) विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा व्यवस्थापन सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

२.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष २०८२	२०८४	२०८७	२०९२
१.	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा				
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर GER (%)	९६.७२	९७	९९	१००
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका (%)	१००	१००	१००	१००
२.	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)				
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%) NIR	५५.७५	६५	८५	१००
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%) GIR	६९.९१	८०	९०	१००
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर NER (%)	९६.३८	९८	१००	१००
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर GER (%)	१३५.२७	१२०	११०	१००
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुद प्रवेश दर NIR (%)	२९.५४	४०	५५	७०
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर GIR (%)	१२७.२	१२०	११०	१००
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर RR (%)	६८.०२	७५	८५	१००
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर (%)	७९.४८	९०	९५	१००
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका (%)	६२.३९	५०	३०	१०
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क GPI	०.९९	१	१	१
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर NER (%)	८३.०७	८७	९५	१००
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर GER (%)	१०३.९८	१००	१००	१००
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर RR (%)	६५.६१	७०	८०	९०
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर (%)	३७.०३	४५	६५	७५
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक GPI	०.९२	०.९६	०.९९	१
२.१६	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका (%)	८.४८	५	३	०

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष २०८२	२०८४	२०८७	२०९२
२.१७	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या (%)	३७.५	४०	४५	५०
३.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)				
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर NER (%)	३५.३१	४५	६०	९०
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर GER (%)	४९.०५	५५	८०	९५
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक (कक्षा ९-१२) GPI	१.११			
३.४	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर (%)	५८.४	६५	८०	१००
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)				
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)				
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या (%)	२३.१	३०	४५	५०
४.	जीवनपर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा				
४.१	साक्षरता दर (५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	९३.४७	९५	९८	१००
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	९३.८४	९५	९८	१००
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	९८.७३	९९	१००	१००
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि) +	०.८५	०.९०	०.९५	१
५.	सुशासन तथा व्यवस्थापन				
५.१	आधारभूत तह (कक्षा१-५) मा विद्यार्थीः शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	१:८.९४	१:१०	१:१५	१:२५
५.२	आधारभूत तह (कक्षा६-८) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	१:१९.८	१:२०	१:२५	१:३०
५.३	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	१:८.९४	१:१०	१:१५	१:२५
५.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	1:24.38			
५.५	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा विद्यार्थीःशिक्षक अनुपात	1: 41.91			

मसौदा

परिच्छेद ३

विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्र

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय

नेपालको संविधानको धारा ३९ (३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिनु र शिक्षा ऐन, २०२८ को नवौँ संशोधनले बालविकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाकै अङ्गको रूपमा मान्यता दिनुले यसको आवश्यकता र महत्त्व थप पुष्टि भएको छ । बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक एवम् नैतिक सिर्जनात्मक पक्षको विकासमा सघाउँदै उनीहरूलाई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गर्ने उद्देश्यले सञ्चालित यो कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो पाइला भएकाले पनि यसलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउन आवश्यक भएको छ । यसै कुरालाई मध्यनजर गरेर चिचिला गाँउपालिकाले निर्माण गरेको यस शिक्षा योजनामा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउने कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

चिचिला गाँउपालिकामा हाल जम्मा २१ ओटा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन् । जसमा सामुदायिकतर्फ २० र संस्थागत विद्यालयतर्फ १ ओटा केन्द्रहरू रहेका छन् । यी केन्द्रहरूमा कुल ११८ जना बालबालिकाहरू अध्ययनरत छन् । जसमध्ये ६० जना छात्र र ५८ जना छात्रा रहेका छन् । यस उमेर समूहको अनुमानित कुल जनसङ्ख्या ३६८ रहेको आधारमा सहजै देखिने भर्नादर ९६.७२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । जसले पहुँच बिस्तार भएको सङ्केत गरे पनि शतप्रतिशत लक्ष्य अझै हासिल हुन बाँकी रहेको देखाउँछ ।

एक वर्षको बालविकास अनुभवसहित कक्षा १ मा जाने बालबालिका १०० प्रतिशत रहेका छन् । अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गरेका बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि र कक्षागत अनुकूलन क्षमता तुलनात्मक रूपमा राम्रो देखिएको छ । जसले बालविकास कार्यक्रमको प्रभावकारिता पुष्टि गर्दछ ।

समावेशी पहुँचको दृष्टिले दलित बालबालिकाको सङ्ख्या १५ (१२.७१ प्रतिशत), जनजाति बालबालिकाको सङ्ख्या १०१ (८५.५९ प्रतिशत) र अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सङ्ख्या ० रहेको छ । यी तथ्याङ्कले समावेशी सहभागिता बढ्दो क्रममा रहेको देखाए पनि जनसङ्ख्या अनुपातअनुसार अझ सुधारको आवश्यकता रहेको देखिन्छ ।।

यस गाउँपालिकामा १ ओटा संस्थागत विद्यालय रहेको छ । ती विद्यालयले न्यूनतम बालमैत्री सक्षमताहरू पूरा गर्न अझै लगानी बढाउनु पर्ने देखिन्छ । न्यूनतम सक्षमता अन्तर्गत सुरक्षित कक्षाकोठा, खेलमैत्री सिकाइ सामग्री, प्रशिक्षित सहजकर्ता, बालमैत्री शौचालय र सुरक्षित खानेपानी जस्ता सूचकहरू समावेश गरिएका छन् । हाल यी मापदण्ड पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भएका केन्द्रहरूको अनुपात सीमित रहेको देखिएकाले गुणस्तर सुधारका लागि थप लगानी र अनुगमन आवश्यक देखिन्छ ।

समग्रमा हेर्दा चिचिला गाउँपालिकामा प्रारम्भिक बालविकासको पहुँच बिस्तार सन्तोषजनक देखिए पनि गुणस्तर, समावेशिता र न्यूनतम सक्षमता सुनिश्चिततामा अझ रणनीतिक हस्तक्षेप आवश्यक रहेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

तालिका १

प्रारम्भिक बालविकासर शिक्षासँग सम्बन्धित विवरण

जम्मा बालविकास		जम्मा बालबालिका			दलित बालबालिका			अपाङ्गता भएका बालबालिका		
प्रकार	सङ्ख्या	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	२०	५५	५६	१११	८	७	१५	०	०	०

संस्थागत	१	५	२	७	१५	०	०	०	०	०
जम्मा	२१	६०	५८	११८	५८	७	१५	०	०	०

चिचिला गाँउपालिकाले प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षालाई बालबालिकाको नैसर्गिक अधिकारको रूपमा लिएको छ। यसले ५ वर्षमुनिका बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र सर्वाङ्गीण विकास सुनिश्चित गर्ने आधार तयार गर्दछ। गाँउपालिकाले प्रारम्भिक बाल विकासलाई विद्यालय शिक्षासँग पूर्ण रूपमा एकीकृत गरी प्रत्येक विद्यालयमा अनिवार्य गर्ने नीति लागू गरेको छ। जसले बालबालिकाको सिकाइको निरन्तरता र गुणस्तर सुनिश्चित गर्दछ। हाल चिचिला गाँउपालिकामा बाल विकास केन्द्रहरूमा भौतिक र शैक्षिक पूर्वाधारको कमी देखिएको छ। धेरै केन्द्रहरूमा बालमैत्री वातावरण, खेल सामग्री, श्रव्यदृश्य सिकाइ सामग्री र पर्याप्त शिक्षण उपकरणको अभाव रहेको छ। यद्यपि गाँउपालिकाले यी केन्द्रहरूको स्तरोन्नति गर्ने योजना बनाएको छ र निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा नयाँ केन्द्र स्थापना गर्ने सम्भावनाहरूलाई आफ्नो सबल पक्षको रूपमा लिएको छ।

३.१.३ उद्देश्य

क) बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास सुनिश्चित गर्न प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु,

ख) सबै बालबालिकालाई समावेशी, पहुँचयोग्य र गुणस्तरीय प्रारम्भिक शिक्षा उपलब्ध गराउनु,

ग) बाल विकास केन्द्रहरूलाई बालमैत्री, सुरक्षित र वातावरणमैत्री बनाउनु।

३.१.४ रणनीतिहरू

क) सबै बालबालिकाको पहुँचका लागि सङ्घीय सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गर्ने,

ख) बाल विकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्ग बनाउने,

ग) निजी क्षेत्रलाई समेतकेन्द्र स्थापना र सञ्चालनमा प्रोत्साहित गर्दै न्यूनतम मापदण्डमा नियमित निगरानी र मूल्याङ्कन गर्ने,

घ) अति विपन्न, दलित, सीमान्तकृत र अपाङ्ग बालबालिकालाई पहुँच सुनिश्चित गर्दै निःशुल्क भर्ना अभियान सञ्चालन,

ङ) कार्यक्रमको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण र आवश्यकता अनुसार नयाँ केन्द्र स्थापना गर्ने,

च) जटिल भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने, लोपोन्मुख तथा सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाका लागि विभिन्न नमूनाहरू विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गर्ने,

छ) पाठ्यक्रमको परिमार्जन तथा अनुकूलन गर्ने,

ज) लागत सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,

झ) कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैरसरकारी सङ्घसंस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार बनाउने,

ञ) ऐन र कार्यविधिमा उल्लेख भएबमोजिमको मापदण्ड पूरा गर्ने,

ट) कार्यरत जनशक्तिको वृत्ति विकास तथा क्षमता विकास गर्ने,

ठ) स्थानीय तहको आवश्यकतामा आधारित हुने गरी प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाका लागि सुपरीवेक्षण र सहजीकरणका संयन्त्र बनाउने,

ड) पाठ्यक्रम, मापदण्ड तथा ढाँचाहरूलाई समयानुकूल स्थानीयकरणका लागि समायोजन तथा परिमार्जन गर्ने,

ढ) भौगोलिक विकटता र अपाङ्गता भएका तोकिएका उमेर समूहका बालबालिकालाई सम्बोधन गर्ने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्ने,

मस्यौदा

ण) बालविकासलाई कम्तीमा दुईओटा कक्षामा सञ्चालन हुने व्यवस्था मिलाउने ।

३.१.५ उपलब्धि, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

क) **अपेक्षित उपलब्धिः**

चिचिला गाँउपालिकामा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ । यस अन्तर्गत लक्षित उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई कम्तीमा दुई वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सहज, समावेशी र समान पहुँच उपलब्ध हुनेछ । साथै, सबै बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पूर्ण अनुभव हासिल गरी आवश्यक सक्षमता विकासपछि कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर प्राप्त गर्नेछन् । जसले उनीहरूको सिकाइको आधार सुदृढ भई दीर्घकालीन शैक्षिक सफलतामा सकारात्मक प्रभाव पार्नेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा	
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण गर्ने	पटक	१			१		२	
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक		१				१	
३	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजीक्षेत्रसँगको सहकार्य गर्ने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
४	अनाथ असहाय र अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध गराउने	पटक	१	१	१	१	१	५	
५	बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था गर्ने	ओटा	१	१	२	२	२	८	
६	बालबालिकाको अभिलेखीकरण गर्ने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
७	सुपरीवेक्षणको लागि अधिकार सम्पन्न संयन्त्रको विकास गर्ने	प्रत्येक वर्ष	१	१	१	१	१		
८	स्थानीय उत्पादनमा आधारित पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने	ओटा	२१	२१	२१	२१	२१	२१	
९	पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण गर्ने	पटक	१		१		१	३	
१०	पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार गर्ने	ओटा	२१	२१	२१	२१	२१	२१	
११	शिक्षकको योग्यता क्षमता र पेसागत विकास गर्ने	पटक		१			१	२	
१२	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
१३	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकताअनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	
१४	अभिभावक शिक्षा	पटक			१			१	
१५	अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत स्थानीय ज्ञान तथा सिपहरू बालबालिकालाई सिकाउने व्यवस्था	पाठ्यक्रममा समावेश गरी निरन्तर	पाठ्यक्रममा समावेश गरी निरन्तर	पाठ्यक्रममा समावेश गरी निरन्तर	पाठ्यक्रममा समावेश गरी निरन्तर	पाठ्यक्रममा समावेश गरी निरन्तर	पाठ्यक्रममा समावेश गरी निरन्तर	पाठ्यक्रममा समावेश गरी निरन्तर	पाठ्यक्रममा समावेश गरी निरन्तर
१६	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
१७	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
१८	प्रारम्भिक वालविकास तथा शिक्षकको सेवा तथा	सङ्ख्या	२१	२१	२१	२१	२१	सङ्घ / प्रदेश र स्थानीय	

	सुविधामा वृद्धि गर्ने								तहको निर्णय अनुसार
२०	नमुना प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्तालाई पुरस्कारको व्यवस्था	जना	१	१	१	१	१	५	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षालाई मौलिक हकका रूपमा सुनिश्चित गरेको छ। संविधानको धारा ३१ अनुसार प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क प्राप्त गर्ने अधिकार छ। यसले राज्यलाई सबै बालबालिकाका लागि समान, समावेशी र गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध गराउने दायित्व प्रदान गरेको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले आधारभूत शिक्षालाई १–८ कक्षासम्म परिभाषित गर्दै समावेशी, जीवनोपयोगी तथा सीपमुखी शिक्षामा जोड दिएको छ। नीतिअनुसार सबै बालबालिकाको पहुँच, सहभागिता, निरन्तरता र सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्नु राज्यको प्राथमिकता हो। त्यसै गरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐनले आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। यस ऐनले बालबालिकालाई विद्यालय पठाउने जिम्मेवारी अभिभावकलाई तोकेको छ भने राज्यलाई आवश्यक पूर्वाधार, शिक्षक र स्रोतसाधन उपलब्ध गराउने कानुनी दायित्व दिएको छ। यसरी संविधान, नीति र ऐनले आधारभूत शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गर्दै कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट मार्गनिर्देशन गरेका छन्।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

चिचिला गाँउपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा आधारभूत शिक्षा प्रवाहको विश्लेषण गर्दा, हाल विद्यार्थी सङ्ख्या ९१५ रहेको छ भने शिक्षक दरबन्दी ७९ रहेको छ। शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात ११.५८ रहेको देखिन्छ। जम्मा विद्यार्थीहरूमध्ये दलित विद्यार्थी ६१ जना, जनजाति ८३१ जना र अपाङ्गता भएका बालबालिका १३ जना रहेका छन्। विद्यालयमा पूर्वाधार, जस्तै कक्षाकोठा १२३, शौचालय ३१, खानेपानी २१, खेलमैदान ७ र सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका साधनहरू अपर्याप्त छन्। उपर्युक्त तथ्याङ्कहरूले गुणस्तरीय शिक्षा र समावेशी वातावरणको सुनिश्चिततामा प्रभाव पार्न सक्छन्। तसर्थ विद्यालयहरूको सबै पक्षहरूमा सुधारको आवश्यकता देखिन्छ।

संस्थागत विद्यालयहरूको आधारभूत तहमा अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्या ४९ जना रहेको छ। जसमध्ये दलित ० जना, जनजाति ४२ जना र अपाङ्गता भएका बालबालिका ० जना रहेको देखिन्छ। विद्यालय पूर्वाधार, जस्तै कक्षाकोठा, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान र सूचना तथा सञ्चार प्रविधि संस्थागत विद्यालयमा पर्याप्त छैन। यस्ता कमजोरीहरूको सुधार गर्नु, शिक्षक उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु र समग्र सिकाइ वातावरण सुदृढ पार्नु आवश्यक छ।

तालिका २

आधारभूत शिक्षासँग सम्बन्धित विवरण

जम्मा विद्यालय सङ्ख्या		जम्मा विद्यार्थी			दलित विद्यार्थी			अपाङ्गता भएका विद्यार्थी		
प्रकार	सङ्ख्या	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	१७	४५४	४१२	८६६	२७	३४	६१	३	१०	१३
संस्थागत	१	२३	२६	४९	०	०	०	०	०	०
जम्मा	१८	४७७	४३८	९१५	२७	३४	६१	३	१०	१३

चिचिला गाँउपालिकाले आधारभूत शिक्षालाई समतामूलक, पहुँचयोग्य र गुणस्तरीय बनाउने नीति अवलम्बन गरेको छ। यस गाँउपालिकामा केही बालबालिका अझै पनि विद्यालयबाहिर रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालयहरूमा स्वच्छ खानेपानी, समावेशी शौचालय, सुविधासम्पन्न पुस्तकालय, सुरक्षित खेलमैदान तथा सूचना प्रविधि (इन्टरनेट, कम्प्युटर ल्याब) जस्ता

पूर्वाधारको अभाव देखिएको छ। विषयगत शिक्षकको कमी, परम्परागत शिक्षण पद्धति तथा सीमित सिकाइ सामग्रीका कारण शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा चुनौती रहेको छ।

३.२.३ उद्देश्यहरू

क) आधारभूत शिक्षालाई सबै बालबालिकाका लागि **पहुँचयोग्य, समतामूलक, निःशुल्क र अनिवार्य** बनाउनु,
ख) सिकाइ उपलब्धि र शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्नु,
ग) आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु।

३.२.४ रणनीतिहरू

१. कुनै पनि बालबालिका शिक्षाबाट वञ्चित नहुन् भन्ने उद्देश्यले विशेष भर्ना तथा पुनःभर्ना अभियान सञ्चालन गर्ने,
२. विद्यालयबाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
३. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था तथा कार्यविधि तर्जुमा गर्ने,
४. अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाका लागि आवश्यक आर्थिक तथा अन्य स्रोतको सुनिश्चितता गर्ने,
५. विद्यालय नक्साङ्कन गर्ने तथा विद्यालयहरूको पुनर्वितरण र समायोजन गरी शैक्षिक पहुँच सन्तुलित बनाउने,
६. शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण तथा समायोजन गरी विषयगत तथा कक्षागत शिक्षकको पर्याप्तता सुनिश्चित गर्ने,
७. सामुदायिक विद्यालयहरूको गुणस्तर सुधार गरी तिनलाई प्रतिस्पर्धी, प्रभावकारी र विश्वसनीय बनाउने,
८. शिक्षण सिकाइ विधिमा आवश्यक परिमार्जन गरी विद्यार्थीकेन्द्रित क्रियाकलापमा आधारित तथा व्यवहारमुखी पद्धति अवलम्बन गर्ने,
९. कक्षा ३ सम्म कक्षा शिक्षण प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने,
१०. न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गर्ने,
११. मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा प्रयोगमा ल्याउने,
१२. कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली सुदृढ गर्न क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
१३. विद्यार्थीलाई आवश्यक शैक्षिक सहयोग उपलब्ध गराई सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने,
१४. अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा सुधार गर्ने,
१५. स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका निमित्त शिक्षक निर्देशिका, पाठ्यपुस्तक र शैक्षिक सामग्रीहरूको विकास गर्ने,
१६. दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित व्यवहारिक सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा समावेश गर्ने,
१७. शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक तथा प्रधानाध्यापकलाई विद्यालय ब्यवस्थापन समिति र स्थानीय तहप्रति जवाफदेही बनाउने,
१८. आवश्यक शिक्षक तालिम, तयारी तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
१९. शिक्षकको पेसागत विकास तथा सहायता प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने,
२०. शिक्षामा कार्यरत सबै जनशक्तिको क्षमता विकास र उत्प्रेरणा व्यवस्थापन गर्ने,
२१. विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाको शासकीय र व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गरी नतिजाप्रति जवाफदेही बनाउने,
२२. विद्यालयको कार्यसम्पादन तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको नियमित परीक्षण गरी पारदर्शिता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने,
२३. विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्ने,
२४. विद्यालयलाई बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरणयुक्त बनाउने,
२५. सबै विद्यालयहरूमा न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउने,
२६. विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
२७. स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धलाई व्यवस्थित गर्ने,
२८. विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउने,
२९. विद्यालय शिक्षालाई विविधताअनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउन स्थानीय परिवेश अनुकूल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने तथा भाषिक र सामाजिक-सांस्कृतिक विविधताको सम्मान गर्ने,

३०. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी जस्ता परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने,

३१. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बिस्तार गरी आधारभूत तहको शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउने ।

३.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क) उपलब्धि

चिचिला गाँउपालिकामा आधारभूत शिक्षा सबै बालबालिकाका लागि पहुँचयोग्य, समतामूलक, निःशुल्क र अनिवार्य भएको हुनेछ । यसका साथै सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि भई शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ । आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, प्रविधिमैत्री, समावेशी र सुरक्षित भएको सुनिश्चित हुनेछ ।

नतिजाको दृष्टिले आधारभूत तहको खुद भर्नादर उच्च स्तरमा पुगेको हुनेछ । सबै विद्यालयले प्राथमिकताप्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC) पूरा गरेका हुनेछन् र आधारभूत तहको सिकाइ उपलब्धि वृद्धि भएको हुनेछ । जसले विद्यार्थीहरूको समग्र सिकाइ क्षमता र शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा		
१	विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	मापदण्ड अनुसार शिक्षक व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घको निर्णय बमोजिम
३	सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	नियमित								
४	आधारभूत तहका बालबालिकाहरूका लागि पठनसामग्री व्यवस्था	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	२०		
५	प्रारम्भिक कक्षा शिक्षण सम्बन्धी शिक्षक तालिम	जना	४०		४०		४०	१२०	२४०	
६	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	दुईकोठे भवन	२	२	२	२	२	१०	२०	
७	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक		१	१	१	१		९	
८	शिक्षक क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
९	विद्यालय उत्थानशीलता योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	
११	शिक्षक विकास तथा सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना	पटक		१	१	१	१	४	८	
१२	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	२०		
१३	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	जना	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
१४	पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	जना	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
१५	सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
१६	विपन्नका लागि ड्रेस, स्टेशनरी छात्रवृत्ति	विद्यार्थी	५००	५००	५००	५००	५००	५००		
१७	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	नियमित	नियमित							
१८	शैक्षिक मानव संसाधन सूचना प्रणाली व्यवस्थित गर्ने	नियमित	नियमित							
१९	वि.व्य.स., शि.अ.सं. का पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२०	अभिभावक अभिमुखीकरण र सहभागिता	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
२१	अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
२२	तहगत रूपमा उत्कृष्ट पुरुष र महिला शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था	जना	२	२	२	२	२	१०	२०	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको वर्तमान संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै यसबाट सिर्जनशीलता रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुणसहितको प्रतिस्पर्धी, सिपयुक्त एवम् उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ।

श्रमप्रति सकारात्मक भावना भएका सिपमूलक जनशक्ति उत्पादन गर्ने माध्यमिक तहको शिक्षालाई साधारण, व्यवसायिक र संस्कृत गरी तीन धारमा बाँडिएको छ। विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको कार्यान्वयनसँगै कक्षा (९-१२) मा प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारको सुरुवात गरिएको छ। यो तहको शिक्षा कामको संसाधन प्रवेश गर्न सक्ने सिपसहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो। नेपालको शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसारको पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन वि.स. २०७७ बाट प्रारम्भ भइसकेको छ।

विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि तथा सिपका बारेमा अध्ययन अध्यापन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनशीलता अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

चिचिला गाँउपालिकाका सामुदायिक विद्यालयहरूमा माध्यमिक शिक्षा प्रवाहको विश्लेषण गर्दा, हाल विद्यार्थी सङ्ख्या २०७ जना, शिक्षक दरबन्दी १३ र शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात १:१६ रहेको देखिन्छ। जम्मा विद्यार्थीमध्ये दलित ८, जनजाति १९९ र अपाङ्गता भएका बालबालिका २ जना रहेका छन्। विद्यालयहरूमा कक्षाकोठा १०, शौचालय ९ , खानेपानी ६, खेलमैदान ३ रहेका छन् भने भौतिक पूर्वाधार, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशाला पर्याप्त छैनन्। यी चुनौतीहरूले गुणस्तरीय शिक्षा र समावेशी वातावरणको सुनिश्चिततामा प्रभाव पार्न सक्छ। तथ्यनुसार सुधार, स्रोत व्यवस्थापन र शिक्षक तालिमको आवश्यकता देखिन्छ।

तालिका ३

माध्यमिक शिक्षासँग सम्बन्धित विवरण

जम्मा विद्यालय सङ्ख्या		जम्मा विद्यार्थी			दलित विद्यार्थी			अपाङ्गता भएका विद्यार्थी		
प्रकार	सङ्ख्या	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
सामुदायिक	४	१०९	९८	२०७	३	५	८	७	३	१०

नेपालको सङ्घीय संरचना र शैक्षिक नीतिअनुसार कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षा मानिएको अवस्थामा चिचिला गाँउपालिकाले माध्यमिक शिक्षालाई सक्षम, कर्मठ, नैतिकवान् र पौरखी मानव संसाधन उत्पादन गर्ने आधारका रूपमा परिभाषित गरेको छ। गाँउपालिकाको साक्षरता दर उच्च भए पनि माध्यमिक तहमा पहुँच र गुणस्तर सुधारको आवश्यकता रहेकोछ। विषयगत शिक्षकको अभाव, विज्ञान तथा कम्प्युटर प्रयोगशालाको कमी र इन्टरनेट सुविधा पर्याप्त रहेको छैन।

३.३.३ उद्देश्य

क) माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,

ख) माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु,

ग) विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु।

३.३.४ रणनीतिहरू

क) विद्यालयहरूको नक्साङ्कन तथा संरचनागत सुधार गरी पूर्ण माध्यमिक विद्यालयको रूपमा रूपान्तरण गर्ने,
ख) सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको पुनर्वितरण, समायोजन तथा आवश्यकता अनुसार स्थापना गर्ने,
ग) निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने,
घ) माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर र टिकाउदर बढाउने,
ङ) विपन्न तथा लक्षित समूहका लागि छात्रवृत्ति र विशेष अनुदानको व्यवस्था गर्ने,
च) विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रमलाई सबलीकरण गर्ने,
छ) वैकल्पिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
ज) सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने,
झ) माध्यमिक तहमा दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने,
ञ) शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोगको व्यवस्था गर्ने,
ट) शिक्षकहरूका लागि अभिप्रेरणाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
ठ) शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा सुधार गर्ने,
ड) हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि बिस्तार गर्ने,
ढ) स्मार्ट बोर्ड, इन्टरनेट तथा श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग बिस्तार गर्ने,
ण) विद्यालयहरूलाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीप्रति उत्थानशील बनाउने,
त) विज्ञान विषय अध्ययनका लागि आवश्यक पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गर्ने,
थ) थप विद्यालयहरूमा विज्ञान सङ्काय बिस्तारका लागि अध्ययन तथा लगानी गर्ने,
द) व्यवसायिक, कृषि, सङ्गीत, आयुर्वेद जस्ता विशिष्टीकृत विद्यालय स्थापनाको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने,
ध) छानिएका विद्यालयलाई अङ्ग्रेजी माध्यमबाट नमुना विद्यालयका रूपमा विकास गर्ने,
न) यौन शिक्षा, आत्मरक्षा तथा मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
ऩ) सदाचार, अनुशासन र समाजसेवा समेटिएको नैतिक शिक्षा कार्यक्रम लागू गर्ने,
प) सफल व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया तथा प्रेरणादायी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
फ) सक्षम र उत्प्रेरित प्रधानाध्यापकको व्यवस्था गर्ने,
ब) आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही प्रणाली विकास गर्ने।
भ) प्राविधिक धार तर्फको कक्षा संचालन गर्ने।

३.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क) उपलब्धि

माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाका लागि पहुँच सुनिश्चित हुने र शिक्षाको सान्दर्भिकता तथा गुणस्तरमा उल्लेखनीय सुधार आउने अपेक्षा गरिएको छ। यस अन्तर्गत सबै बालबालिकाले नि:शुल्क माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर पाउनेछन् र खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुनेछ। सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पुरा गर्नेछन्। जसले गुणस्तरीय शिक्षाको प्रवाह सुनिश्चित गर्नेछ र विद्यार्थीहरूको दक्षता, शारीरिक तथा मानसिक विकासमा योगदान पुर्‍याउनेछ।

ख) **प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण**

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	**जम्मा**		
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानुन, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी	पटक		१				१		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

२	विद्यालय सेवा क्षेत्रको सीमाङ्कन गरी हरेक माध्यमिक विद्यालयको सेवाक्षेत्र यकिन गर्ने र सीमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरू भर्नाको सुनिश्चितताको लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन र स्थापना	पटक		१	१	१	१	४	९	स्थानीय तह
३	माध्यमिक शिक्षामा विज्ञान प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयको सिकाइलाई अन्तर सम्वन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि अवसर बढाउने	निरन्तर	१	१	१	१	१	५		सङ्घ र स्थानीय तह
४	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सनिश्चित गर्न आवश्यकतानुसार स्कुल बसको व्यवस्था, खुला तथा दूर शिक्षा लगायतका वैकल्पिक प्रबन्ध गर्ने	माध्यमिक विद्यालय		१				१		सङ्घ र स्थानीय तह
५	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेरावार, शौचालय)	माध्यमिक विद्यालय		२	२	२	२	८		सङ्घ र स्थानीय तह
६	प्रविधि तथा व्यवहारकुशल सिपहरूको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास	जना	२०	२०	२०	२०	२०	१००		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
७	वि.व्य.स., सि.अ.सं. पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखीकरण	जना	४	४	४	४	४	२०		प्रदेश तथा स्थानीय तह
८	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने आकस्मिक व्यवस्थापन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०		स्थानीय तह
९	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०		सङ्घ र स्थानीय तह
१०	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि विद्यालय ड्रेस तथा स्टेशनरी सहयोग	विद्यार्थी सङ्ख्या	१००	१००	१००	१००	१००	५००		
११	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	माध्यमिक विद्यालय	४	४	४	४	४	२०		
१२	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा एकीकृत गर्ने गरी	विद्यालय		नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित		

	सुधार तथा प्रयोग									
१३	उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार व्यवस्था	जना	२	२	२	२	२	१०		
१४	प्रसुती सट्टा शिक्षक व्यवस्थापन	जना	१	१	१	१	१	५		
१५	प्राविधिक धार तर्फको कक्षा संचालनका लागि आधार तयार गर्ने	विद्यालय				१		१		

३.४ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ

३.४.१ परिचय

औपचारिक पद्धतिभन्दा बाहिर फरक समयमा विभिन्न उमेर समूहमा दिइने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो । यो एउटा निरन्तर प्रक्रिया जस्तो पनि हो । औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचनाभन्दा बाहिर मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रक्रियाहरूको प्रयोग गरी जीवनपर्यन्त अर्थात् आजीवन प्राप्त गर्ने शिक्षा प्रणाली नै अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक शिक्षा त्यस्तो सांस्कृतिक केन्द्र हो, जहाँ सहभागीहरू आफ्ना जीवनमा आइपर्ने समस्याहरूको बारेमा छलफल र समाधानका उपायहरू खोजी गरी निर्णयहरू कार्यान्वयन गर्छन् । आफ्नो जीवनको इतिहास आफैँ लेख्छन् । तसर्थ सिकाइ जीवन पद्धतिसँग जोडिएको हुन्छ । अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समूहका लागि आफ्नो लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि, शिक्षासँग सीप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाज विकासका लागि अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिका सिद्धान्त, दिगो विकासको लक्ष्यमा समेत नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासँग अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले समेत योगदान गर्दछ । विभिन्न सिकाइ अवस्थाको आधारमा थप सिकाइ अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्न आवश्यक छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक, वैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाको माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्न, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य लिएको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

यस गाँउपालिकामा १५ देखि ६० वर्षसम्मका जो विद्यालयको पहुँचबाहिर रहेका छन्, ती व्यक्तिहरूलाई लक्षित गरी विभिन्न वर्षमा सञ्चालन गरिएको साक्षरता कक्षाहरूबाट गाँउपालिकाको १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसङ्ख्यामा साक्षरता वृद्धि भएको देखिन्छ । गाँउपालिकामा सिकाइ केन्द्रहरू सञ्चालनमा नरहेको अवस्था छ। विभिन्न कारणले औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित भएका नागरिकहरूका लागि अनौपचारिक शिक्षा र वैकल्पिक सिकाइको अवसर सुनिश्चित गर्न सिकाईकेन्द्रहरुको आवश्यकता देखिन्छ । सबै उमेर समूहलाई शिक्षाको मूल प्रवाहमा जोड्दै जीवनपर्यन्त सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नु आवश्यक देखिन्छ । औपचारिक शिक्षाबाट बाहिर रहेका नागरिकहरूलाई समेट्न संस्थागत संरचना सुदृढ गर्नु आवश्यक देखिएको छ । सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र पुस्तकालयहरू सबै वडामा प्रभावकारी पहुँच बिस्तार गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ । गुरुकुल, गुम्बा, विहार र वेद विद्याश्रमजस्ता वैकल्पिक संस्थाहरूको स्थापना र स्रोत सुदृढीकरण आवश्यक रहेको देखिन्छ । प्रौढ साक्षरता, खुला तथा दूर शिक्षामा सहभागिता बढाउन थप सहजीकरण आवश्यक रहेको छ ।

३.४.३ उद्देश्य

क) अनौपचारिक शिक्षा एवम् आजीवन सिकाइको माध्मबाट जीवनोपयोगी, सीपमूलक र निरन्तर सिकाइका कार्यक्रम बिस्तार गर्नु,

ख) सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना र सबलीकरण गरी अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु,

ग) औपचारिक, अनौपचारिक तथा अरितिक माध्यमबाट प्राप्त ज्ञान, सिपको अभिलेखीकरण गरी परीक्षण तथा प्रमाणीकरण गर्नु ।

३.४.४ रणनीतिहरू

क) घरधुरी सर्वेक्षण गरी साक्षर तथा निरक्षर जनसङ्ख्याको पहिचान र अभिलेखीकरण गर्ने ।

ख) औपचारिक शिक्षाबाट वञ्चित सबै उमेर समूहलाई लक्षित गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

ग) प्रत्येक वडामा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना, समायोजन तथा सुदृढीकरण गर्ने ।

घ) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई बहुउद्देश्यीय केन्द्रका रूपमा विकास गर्दै विद्युतीय पुस्तकालय, सूचना केन्द्र तथा अन्य सेवा बिस्तार गर्ने ।

ङ) “एक वडा एक पुस्तकालय” अवधारणा कार्यान्वयन गरी पालिकास्तरीय पुस्तकालय सञ्जाल निर्माण गर्ने ।

च) सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बिस्तार गरी डिजिटल सिकाइको पहुँच बढाउने ।

छ) प्रौढ साक्षरता, साक्षरोत्तर तथा निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम समुदायको सहकार्यमा सञ्चालन गर्ने ।

ज) सङ्घीय, प्रदेश सरकार तथा अन्य सङ्घसंस्थासँग सहकार्य र साझेदारीमा कार्यक्रम बिस्तार गर्ने ।

झ) नवसाक्षर महिला तथा पुरुषलाई आयआर्जन र सीपमूलक कार्यक्रमसँग जोडेर आत्मनिर्भर बनाउने ।

ञ) नागरिकहरूको आवश्यकता अनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोड्युल र भाषिक विविधताअनुसार सामग्री विकास तथा प्रयोग गर्ने ।

ट) खुला, वैकल्पिक, परम्परागत विद्यालय तथा गुरुकुल, गुम्बा, विहार र वेद विद्याश्रमसँग समन्वय र सुदृढीकरण गर्ने ।

ठ) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, अभिलेखीकरण र प्रवर्द्धन गर्ने ।

ड) सरोकारवालाको समन्वयमा साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षा सञ्चालन गर्ने ।

ढ) समुदायमा रहेका परम्परागत ज्ञान तथा सीपहरूको अभिलेखीकरण गरी परीक्षण तथा प्रमाणीकरण गर्ने ।

ण) अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन र अभिलेखीकरण प्रणाली सुदृढ गर्ने ।

त) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत आयआर्जन तथा सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

३.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू

क) उपलब्धि

सबै नागरिकहरूलाई साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू

क्र. सं.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८			
१	घरधुरी सर्वेक्षण र अनौपचारिक शिक्षासम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन	वडा	५	५	५	५	५	५	५	
२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको स्थापना र क्षमता अभिबृद्धि	पटक			१		१	२	५	
३	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको व्यवस्थापन अनुदान	ओटा			१		२	२	५	

४	आजीवन सिकाइका कार्यक्रमहरू सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत सङ्चालन	पटक			१		२	२	५	
५	सीप विकास र आयआर्जनमा कार्यक्रम सङ्चालन	पटक		१	१	१	१	५	१०	
६	तह १ र २ को अनौपचारिक सिकाइको माध्यमबाट सिकेका ज्ञान सीपलाई प्रमाणीकरण	निरन्तर		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
७	अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइको तथ्याङ्क व्यवस्थापन	निरन्तर								

मस्यौदा

परिच्छेद ४

अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरू

४.१ पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

४.१.१ परिचय

नेपालमा विद्यमान संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, शिक्षा ऐन तथा सम्बन्धित नियम, निर्देशनले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने प्रमुख माध्यमका रूपमा लिएको छ । यी कानुनी प्रावधानअनुसार पाठ्यक्रम विद्यार्थीको सैद्धान्तिक ज्ञानसँगै व्यवहारिक, जीवनोपयोगी सीप विकास गर्न लक्षित छ भने मूल्याङ्कन प्रणालीले सिकाइ उपलब्धि, दक्षता र सिकाइ प्रक्रियामा प्रगतिको मापन गर्दै विद्यार्थीको पूर्ण मूल्याङ्कन गर्ने सुनिश्चित गर्दछ । यसले शिक्षक र विद्यालयलाई पनि जिम्मेवार बनाउँदै शिक्षा प्रणालीमा पारदर्शिता, समावेशिता र गुणस्तरीय सुधारको वातावरण सिर्जना गर्ने कार्य गर्दछ ।

नेपालमा वि.सं. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा आवश्यक जगहरूसहित पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो भने पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत प्रबन्धका रूपमा शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको थियो । पाठ्यकम विकास केन्द्रको संरचनाको निरन्तरतासँगै विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकास, सुधार तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य केन्द्रद्वारा भइरहेको सन्दर्भमा विद्यालय तहको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजका रूपमा वि.सं. २०६३ मा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप तयार गरी सोहीअनुसार पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी सुरू गरियो । यसै क्रममा विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ निर्माण भई कार्यान्वयन भइरहेको छ । विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि.सं. २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरू गरिएको र वि.सं. २०८० सम्ममा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरू अर्थात् कक्षा १ देखि १२ सम्म यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गरिएको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८ सम्म) मा स्थानीय पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरेको छ । सोहीबमोजिम चिचिला गाँउपालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी आधारभूत तहमा लागू गरेको छ ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

चिचिला गाँउपालिकामा हाल पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्ने प्रयास भइरहेको छ । विद्यालयहरूमा स्थानीय आवश्यकता, भाषा, कला, संस्कृति र सीप समेटिएको स्थानीय पाठ्यक्रम पूर्ण रूपमा लागू गर्न उक्त विषयको शिक्षक निर्देशिका, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भसामग्री विकास गर्न नसक्नुलाई गाँउपालिकाले कमजोरीका रूपमा स्वीकार गरेको छ । यसलाई सुधार गर्न गाँउपालिकामा स्थानीय पाठ्यपुस्तक र स्रोत सामग्री विकास गरी लागू गर्ने लक्ष्य राखेको छ । जसले विद्यार्थीको जीवनोपयोगी सीप, नैतिक शिक्षा, अनुशासन र समाजसेवा जस्ता विशेष पाठ्यक्रमसँग जोडिनेछ ।

मूल्याङ्कन र परीक्षा प्रणालीमा परम्परागत, केवल सैद्धान्तिक मूल्याङ्कनमा निर्भर अभ्यासलाई सुधार गर्दै वैज्ञानिक, व्यवस्थित र नतिजामुखी बनाउने प्रयास भइरहेको छ । आधारभूत र माध्यमिक तहका प्रत्येक कक्षा र विषयका लागि सिकाइ उपलब्धि मापन गर्ने सूचकहरू विकास गर्ने रणनीति लिइएको छ । शिक्षकको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र परीक्षाको परिणामसँग जोड्ने, अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष प्रविधिमार्फत मूल्याङ्कन गर्ने, प्रयोगात्मक अभ्यास, परियोजना कार्य र इन्टर्नसिपसमेतलाई मूल्याङ्कनमा समावेश गर्ने व्यवस्था विकास गर्नु आवश्यक छ ।

गाँउपालिकाले मूल्याङ्कन र अनुगमनलाई चुस्त बनाउन स्थानीय संयन्त्र निर्माण गर्ने र भविष्यमा माध्यमिक तहसम्मको परीक्षा स्थानीय तहबाट सञ्चालन गर्न पूर्वाधार र जनशक्ति तयार गर्ने लक्ष्य राखेको छ । यसरी चिचिला गाँउपालिकाले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई स्थानीय परिवेश अनुकूल, समावेशी, गुणस्तरीय र नतिजामुखी बनाउन अग्रसर रहेको छ ।

४.१.३ उद्देश्यहरू

क) विद्यालय तहको पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,

ख) स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोत सामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु,

ग) पाठ्यक्रमले तोकेबमोजिम विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नु ।

४.१.४ रणनीतिहरू

क) राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र तदनुसारका पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने ।

ख) विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधीकरण गर्ने ।

ग) पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

घ) विपद्, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने ।

ङ) शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका तथा स्रोत सामग्री र विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री, स्वाध्ययन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने ।

च) शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास गर्ने ।

छ) सहभागितामूलक,अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गर्ने ।

ज) विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गर्ने ।

झ) सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने ।

ञ) शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाउने ।

ट) स्थानीय तथा मातृभाषाको पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्रीको विकास तथा प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्ने ।

ठ) विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने ।

ड) स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको विकास एवम् कार्यान्यिन गर्ने ।

ढ) स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शिक्षकको क्षमता विकास गर्ने ।

४.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क) उपलब्धिः

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सिर्जनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	**जम्मा**		
१	पाठ्क्रम अभिमुखीकरण	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	५		स्थानीय तह, शि.वि.स.इ.
२	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्याङ्कन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			विद्यालय
३	आवधिक मूल्याङ्कन	पटक	३	३	३	३	३	१५		विद्यालय
४	डिजिटल सामग्रीको प्रयोग		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			विद्यालय, सरकार
५	स्थानीय पाठ्यक्रम पुनरावलोकन र स्रोत सामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			स्थानीय तह, विद्यालय
६	माध्यम भाषाको रूपमा मातृभाषाको प्रयोग		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			स्थानीय तह, विद्यालय

मस्यौदा

१०	सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			स्थानीय तह, विद्यालय
११	पढाइमैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाहखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्रपत्ती र अन्य सामग्रीको व्यवस्था	सबै विद्यालयका कक्षा १ देखि ३	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
१२	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माण तथा प्रयोग	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
१३	शिक्षण कार्यमा उपयोगी सामग्री जस्तै : पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका लगायत सन्दर्भ सामग्रीको उपलब्धता	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
१४	स्थानीय पाठ्यक्रम सीप प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम	नियमित	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१ परिचय

शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको भूमिका निर्णायक हुन्छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यवसायिक रूपमा दक्ष, प्रेरित, समर्पित र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुनु आवश्यक छ । शिक्षकको विषयगत ज्ञान, शिक्षण सिकाइमा दक्षता र नमुना व्यवहारले विद्यार्थीको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । यसका लागि शिक्षकको पेसागत विकास सुनिश्चित गर्दै विद्यालयमा प्रभावकारी शिक्षक व्यवस्थापन गर्न आवश्यक छ । प्राथमिक तहमा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा र माध्यमिक तहमा विषयगत मापदण्डअनुसार कायम गरिएको छ । शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि, तालिम, कार्यशाला, अवलोकन भ्रमण, मेन्टरिङ तथा प्रविधिको प्रयोगमार्फत शिक्षक पेसालाई रोजाइको पेसा बनाउने प्रयास गाँउपालिकाले गर्दै आएको छ । यसरी शिक्षक व्यवस्थापन र विकासले शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्न, शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने र कक्षाकोठामा विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण-सिकाइ प्रवाह सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखिएको छ ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

चिचिला गाँउपालिकाभित्रका अधिकांश विद्यालयहरूमा विषयगत शिक्षकहरूको दरबन्दी पर्याप्त नभएको देखिन्छ । विद्यार्थी सङ्ख्यासँग अनुपात मिलाएर शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण र व्यवस्थापन गर्न अहिले टड्कारो आवश्यकता छ । विषयगत शिक्षकको अभाव त छँदैछ हाल कार्यरत शिक्षकहरूका लागि नवीनतम् शिक्षण पद्धति, सूचना प्रविधि र बाल मनोविज्ञानसँग सम्बन्धित नियमित र गुणात्मक तालिमको समेत अभाव रहेको छ । शिक्षकहरूको निरन्तर पेसागत विकासलाई अझ नतिजामुखी र नियमित बनाउन आवश्यक छ । शिक्षा क्षेत्रमा हुने राजनीतिक हस्तक्षेप र नियुक्ति विवादले शैक्षिक गुणस्तरमा ह्रास ल्याइरहेको मात्र छैन यसले शिक्षक व्यवस्थापनलाई समेत जटिल बनाएको देखिन्छ । शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ

उपलब्धिसँग वैज्ञानिक रूपमा जोड्ने संयन्त्रको कमी भएको छ । शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई नतिजासँग जोड्न सकेमा शिक्षक थप जिम्मेवार, उत्तरदायी र नतिजामुखी बन्ने देखिन्छ र सिकाइ उपलब्धि पनि पक्कै बढ्नेछ । गाँउपालिकामा दक्ष र तालिमप्राप्त शिक्षकहरूको आपूर्ति पर्याप्त छैन । प्रधानाध्यापकहरूको छनोट प्रक्रियामा पनि सुधार गर्नु पर्नेछ । योग्यता र क्षमताका आधारमा प्र.अ. छनोट गर्नु आवश्यक छ । गाँउपालिकाले यी चुनौतीहरूको समाधानका लागि शिक्षक दरबन्दी मिलान, कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार तथा प्रोत्साहन दिँदै आएको साथै पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन गर्नुका साथै अन्य दीर्घकालीन रणनीतिहरू समेत लागू गर्दै आएको छ ।

४.२.३ उद्देश्य

क) विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नु,

ख) विद्यालय सुपरीवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षकको पेसागत विकास, शिक्षक सक्षमतालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,

ग) शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता गर्नु ।

४.२.४ रणनीतिहरू

क) विद्यार्थी सङ्ख्यासँग अनुपात मिलाएर तहगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान र आवश्यकताअनुसार पुनर्वितरण गर्ने ।

ख) रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा स्थानीय तहद्वारा शिक्षक व्यवस्थापन गर्ने ।

ग) दक्ष र तालिमप्राप्त शिक्षकको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने र नियुक्ति प्रक्रिया पारदर्शी बनाउने ।

घ) शिक्षकहरूको नियमित पेसागत विकासका लागि तालिम, कार्यशाला, सेमिनार, अवलोकन भ्रमण र शिक्षक मेन्टरिङ कार्यक्रमको व्यवस्था गर्ने ।

ङ) शिक्षकलाई ICT उपकरण, स्मार्ट बोर्ड र डिजिटल शिक्षण विधि प्रयोगमा प्रशिक्षित गर्ने ।

च) शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समूह, शिक्षक सिकाइ समूह, स्रोत शिक्षक र अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ्ग तथा मेन्टरिङ उपलब्ध गराउने ।

छ) शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र मूल्याङ्कनसँग जोडेर वैज्ञानिक मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्ने ।

ज) उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने शिक्षकलाई पुरस्कार र प्रोत्साहन कार्यक्रममार्फत प्रेरित गर्ने ।

झ) शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्ने ।

ञ) प्रधानाध्यापकलाई नेतृत्व क्षमता विकास, विद्यालय व्यवस्थापन, लेखा तथा संसाधन व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने ।

ट) शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको पेसागत विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धति विकास गर्ने ।

ठ) नियुक्ति र पदस्थापन प्रक्रियामा राजनीतिक हस्तक्षेप न्यूनीकरण गरी योग्यता र अनुभवमा आधारित निर्णय हुने अवस्था सुनिश्चित गर्ने ।

ड) कार्ययोजना, शैक्षिक योग्यता र अनुभवको आधारमा नियमानुसार प्रधानाध्यापकको छनोट गर्ने ।

ढ) नवप्रवेशी शिक्षकहरूका लागि अभिमुखीकरण मार्फत जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउने ।

ण) शिक्षकले कक्षाकोठामा बिताउने समय सुनिश्चित गर्न प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार हुने/बनाउने ।

त) शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको प्रभावकारितालाई समयसमयमा अनुगमन गरी सुधारात्मक कदम चाल्ने ।

४.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

विषयगत र कक्षागत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन हुनेछ । विद्यालय सुपरीवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षकको पेसागत विकास, शिक्षक सक्षमताहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुनेछ र शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा		
१	शिक्षक नियुक्ति र सरुवा	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
२	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा व्यवस्थापन		१	१	१	१	१	५		
३	अस्थायी तथा विद्यालय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड तथा निर्देशिका तयारी	पटक		१				१		
४	अपाङ्गता भएका व्यक्ति, महिला, सीमान्तकृत वर्गका व्यक्तिहरूलाई शिक्षण पेसामा सहभागी गराउन क्षमता अभिवृद्धि	पटक				१	१	२		
४	नियमित शिक्षण सिकाइ सुनिश्चित गर्न मापदण्डको विकास गर्ने	पटक		१				१		
५	शिक्षकहरूका लागि तहगत एवम् विषयगत पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५		
६	प्रविधिमैत्री शिक्षक तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५		

४.३ समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

शिक्षा क्षेत्रमा समता र समावेशीकरणको विशेष महत्त्व छ । समावेशी शिक्षा प्रणालीले सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ । विद्यालयले विद्यार्थीहरूको विविध आवश्यकता अनुसार पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि, मूल्याङ्कन र भौतिक वातावरण अनुकूल बनाउनु पर्छ । समावेशी शिक्षाले विशेष आवश्यकता भएका, अपाङ्गता भएका, भाषिक वा सांस्कृतिक रूपमा फरक पृष्ठभूमिका तथा वञ्चित समुदायका बालबालिकालाई शिक्षा प्रणालीमा समावेश गर्न मद्दत गर्दछ । समता र समावेशीकरणको प्रभावकारी कार्यान्वयनले सामाजिक न्याय, समान अवसर, मानव अधिकारको संरक्षण र दिगो विकासलाई प्रवर्द्धन गर्दछ । यसले समाजमा रहेका विभेद र असमानता कम गर्दै सबै नागरिकलाई समान रूपमा सम्मानजनक र सक्रिय जीवन जिउने अवसर प्रदान गर्दछ । त्यसैले समता र समावेशीकरणलाई नीति, योजना र कार्यक्रमहरूको मुख्य आधारका रूपमा ग्रहण गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

चिचिला गाँउपालिकाले शिक्षा तथा सामाजिक सेवामा समता र समावेशीकरणलाई प्राथमिकता दिँदै विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको अवस्था छ। गाँउपालिकामा हाल १९ ओटा सामुदायिक विद्यालय र १ ओटा संस्थागत विद्यालय रहेका छन्। जसमा करिब १२४० जना विद्यार्थी अध्ययनरत छन्। तीमध्ये छात्राको सङ्ख्या करिब ४८.७९ प्रतिशत रहेको छ भने दलित, जनजाति तथा अन्य वञ्चित समुदायका विद्यार्थीहरू करिब ९७.७४ प्रतिशत रहेको अनुमान छ।

चिचिला गाँउपालिकाले आर्थिक रूपमा कमजोर तथा वञ्चित समुदायका विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ। आ.व. २०८१/८२ मा करिब २८५ जना विद्यार्थीले छात्रवृत्ति सुविधा प्राप्त गरेका छन्। त्यसैगरी अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या करिब १५ जना रहेको छ र उनीहरूमार्फत समावेशी शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्ने प्रयास भइरहेको छ। यद्यपि केही विद्यालयहरूमा शिक्षक दरबन्दी अभाव, स्रोतसाधन तथा पूर्वाधारको कमी देखिन्छ। विशेष गरी दुर्गम बस्तीका बालबालिकाको नियमित उपस्थिति, सिकाइ उपलब्धि तथा डिजिटल स्रोतमा पहुँच अझै चुनौतीपूर्ण रहेको छ।

समग्रमा हेर्दा चिचिला गाँउपालिकाले समता र समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्न प्रयास गरे पनि सबै समुदाय र समूहसम्म सेवाको समान पहुँच सुनिश्चित गर्न थप तथ्यमा आधारित योजना, लक्षित कार्यक्रम तथा प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक देखिन्छ।

४.३.३ उद्देश्य

क) शिक्षा तथा सामाजिक सेवामा सबै बालबालिका र समुदायको समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै विशेष गरी वञ्चित, सीमान्तकृत साथै अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहभागिता वृद्धि गर्नु,

ख) जाति, लिङ्ग, भाषा, आर्थिक अवस्था, अपाङ्गता तथा भौगोलिक अवस्थाका कारण हुने विभेदलाई न्यूनीकरण गर्दै समावेशी, सुरक्षित र समान अवसरयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु।

४.३.४ रणनीतिहरू

क) विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य गर्न शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावक लगायत सबै सरोकारवालाहरूलाई नियमित अभिमुखीकरण तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

ख) विद्यालयका सबै शैक्षिक तथा अतिरिक्त गतिविधिहरूमा बालबालिकाको समावेशी तथा समान सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।

ग) विद्यालयमा विशेष गरी छात्राहरूलाई हुने विभेद कम गर्न र गुनासो सुन्नका लागि 'जेन्डर फोकल पर्सन' वा गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था गर्ने।

घ) प्रत्येक विद्यालयमा गुनासो पेटिका राखी विद्यार्थी तथा सरोकारवालाहरूको गुनासो सङ्कलन र समाधानको व्यवस्था गर्ने।

ङ) सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाहरू (शौचालय, र्याम्प, सुरक्षित कक्षाकोठा आदि) निर्माण तथा सुधार गर्ने।

च) घरधुरी सर्वेक्षणमार्फत बालबालिकासम्बन्धी आवश्यक विवरण सङ्कलन गरी तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने र सोही आधारमा योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

छ) साधारण विद्यालयमा भर्ना भएर अध्ययन गर्न नसक्ने विशेष प्रकृतिका बालबालिकाका लागि स्रोतकक्षा वा आवश्यक सहयोगी सेवा उपलब्ध गराउने।

ज) समावेशी र समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न लक्षित विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक छात्रवृत्ति तथा अन्य सहयोग कार्यक्रम उपलब्ध गराउने।

झ) विशेष गरी किशोरीहरूलाई हुने विभेद, हिंसा तथा हेपाइ न्यूनीकरण गर्न सचेतनामूलक कार्यक्रम, अनुगमन, निरीक्षण तथा आवश्यक अनुसन्धान, सहयोग सञ्चालन गर्ने र विभेद गर्ने व्यक्तिलाई कानुनी दायरामा ल्याउने।

४.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

मस्यौदा

समाजमा पछाडि परेका/पारिएका, आर्थिक तथा सामाजिक रूपले कमजोर, अपाङ्गता भएका र सहाराविहीन् बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ बर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१०बर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा		
१	शिक्षाको मूल प्रवाहबाहिर रहेका र नरहेका सबै बालबालिकाहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	५		
२	अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण	विद्यालय	१	१	१	१	१	५		
३	लक्षित वर्गका लागि छात्रवृत्ति वितरण	सङ्ख्या	सबैका लागि							अक्षयकोषको व्यवस्था
४	सबै प्रकारका विभेदको अन्त्यका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	५		आवश्यकतानुसार
५	जेन्डर फोकल पर्सन/शिक्षक र गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था	विद्यालय	८	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित			आधारभूत (६-८) र माध्यमिक (९-१२)
६	गाँउपालिका स्तरका अपांगता भएका बालबालिकाको तथ्यांक संकलन	पटक	१	१	१	१	१	५		
७	अपाङगता भएका बालबालिकाहरुको विद्यालय शिक्षामा पहुँच सुनिश्चितता	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
८	विद्यालयमा हुने विभेद, दुर्व्यवहार, हिंसा आदि रोकथामको लागि संयन्त्र निर्माण	पटक		१				१		

४.४ विद्यालय दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

विद्यालय दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ कार्यक्रम विद्यालय उमेरका बालबालिकाको समग्र विकास, नियमित उपस्थिति र सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न सञ्चालन गरिने महत्त्वपूर्ण कार्यक्रम हो। यस कार्यक्रमअन्तर्गत विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकालाई पोषणयुक्त दिवा खाजा उपलब्ध गराउने, स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने, व्यक्तिगत तथा वातावरणीय सरसफाइका व्यवहारहरू प्रवर्द्धन गर्ने तथा विद्यालयमा सुरक्षित र स्वच्छ वातावरण निर्माण गर्ने कार्यहरू गरिन्छन्। यसले बालबालिकाको स्वास्थ्य अवस्था सुधार गर्न, कुपोषण न्यूनीकरण गर्न तथा विद्यालयमा नियमित उपस्थिति र सक्रिय सहभागिता बढाउन महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ। साथै विद्यालय, अभिभावक र समुदायको सहकार्यमा स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइसम्बन्धी सकारात्मक व्यवहार विकास गर्न पनि यस कार्यक्रमले सहयोग गर्दछ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

चिचिला गाँउपालिकाले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण र समग्र विकास सुनिश्चित गर्न विद्यालय स्तरमा विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। सामुदायिक विद्यालयहरूमा बालविकासदेखि कक्षा ५ सम्मको दिवा खाजाको व्यवस्थापन नेपाल सरकारले गर्दै आएको छ। यस कार्यक्रमबाट विशेष गरी आर्थिक अवस्था कमजोर भएका परिवारका विद्यार्थीहरू लाभान्वित भएका छन्।

गाँउपालिकाका सबै माध्यमिक तथा केही आधारभूत विद्यालयमा छात्र र छात्राका लागि अलगअलग शौचालय निर्माण भइसकेको छ र बाँकी विद्यालयमा निर्माण प्रक्रिया जारी छ। कक्षा ६-१२ सम्म अध्ययनरत छात्राहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्न निःशुल्क सेनिटरी प्याड वितरण कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको छ। सबै विद्यालयमा प्राथमिक उपचार सामग्री बाकस राखिएको अवस्था छ। बालिकाहरूका लागि आइरन चक्की वितरण गरी पोषण सुधारमा

सहयोग पुऱ्याइएको छ ।

यी कार्यक्रमहरूले बालबालिकाको स्वास्थ्य सुधार, कुपोषण न्यूनीकरण, नियमित उपस्थिति र सिकाइ उपलब्धिमा सकारात्मक प्रभाव पुऱ्याउँदै समता र समावेशीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्दै आएको छ ।

४.४.३ उद्देश्यहरू

क) बालबालिकाहरूलाई स्वस्थ एवम् पोषणयुक्त पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु,

ख) विद्यालयमा अध्ययन गर्ने बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवाको गुणस्तर वृद्धि गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।

४.४.४ रणनीतिहरू

क) सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा बालविकास कक्षादेखि कक्षा ५ सम्म स्थानीय उत्पादनमा आधारित पोषिलो र ताजा दिवा खाजा उपलब्ध गराउने ।

ख) विद्यालय भान्सा, भण्डार, भान्सामा प्रयोग हुने भाँडावर्तन र सामग्री सुधार्ने साथै सफा गर्ने, समूहमा हातधुने सुविधा बिस्तार गर्ने ।

ग) पर्याप्त पानी, साबुन, सफाइ सामग्रीसहितको पेडल हेन्डवासको व्यवस्था, अलगअलग शौचालय र युरिनल, किशोरीका लागि चेन्ज रुम, कक्षा र परिसर सरसफाइ सुनिश्चित गर्ने ।

घ) प्राथमिक उपचार किट वितरण, बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्म पोषक तत्त्व वितरण नियमित गर्ने ।

ङ) किशोरीहरूको महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि सेनिटरी प्याड वितरण प्रभावकारी बनाउने ।

च) विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकलाई पोषण, स्वास्थ्य, स्वच्छता र महिनावारी व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

छ) अपाङ्गता भएका, सुविधाबाट वञ्चित र आर्थिक रूपमा कमजोर विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गरी कार्यक्रममा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

ज) शिक्षक र कर्मचारीलाई तालिम दिई क्षमता विकास गर्ने ।

झ) अभिभावक र समुदायलाई अनुगमन, सुधार र मूल्याङ्कनमा सक्रिय सहभागी बनाउने ।

ञ) स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ र किशोरी स्वच्छता कार्यक्रमलाई स्वास्थ्य र कृषिक्षेत्रसँग समन्वय गरी संयुक्त कार्ययोजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ।

ट) कार्यक्रमको अनुगमन, मूल्याङ्कन र पुनरावलोकन गर्दै प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने ।

ठ) विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूलाई सबै प्रकारको खोप सुनिश्चित गर्ने ।

ड) विद्यालयमा योग र आयुर्वेद शिक्षालाई समावेश गर्ने ।

४.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू

क) **उपलब्धि**

विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधारसहित सुरक्षित तथा रमाइलो सिकाइ वातावरणमा समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता वृद्धि भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ बर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१०बर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा		

मस्यौदा

१	विद्यालय पोषण र दिवा खाजा सम्बन्धी स्थानीय कार्यविधि निर्माण र कार्यान्वयन	पटक		१				१	५	
२	विद्यालयहरुमा सेनेटरी प्याड लगायत सफाईका सामाग्रीहरुको व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
३	विद्यालयमा सरसफाईको लागि साबुन, पानी लगायतका सामाग्रीहरुको व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
४	खाजाका लागि थप वित्तिय स्रोतको खोजी र व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
५	दिवा खाजाको लागि आवश्यक सामाग्री व्यवस्थापन	विद्यालय		५	५	३	२	१९		
६	विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्षको व्यवस्था	पटक		५		५				
७	अनुगमन मूल्याङ्कन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	

४.५ आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा

४.५.१ परिचय

आपतकालीन अवस्था जस्तै प्राकृतिक प्रकोप, महामारी, द्वन्द्व वा अन्य सङ्कटका बेला बालबालिकाको शिक्षा निरन्तरता सुनिश्चित गर्नु अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यस क्रममा विद्यालय भवन क्षतिग्रस्त भए पनि वैकल्पिक कक्षा, अनलाइन वा सामुदायिक सिकाइको व्यवस्था गरिनु पर्छ । शिक्षण सामग्री, शिक्षक प्रशिक्षण र विद्यार्थीहरूको पहुँचमा ध्यान दिँदै सबै बालबालिकाले समान अवसर पाउनुपर्छ । आपतकालीन शिक्षाले मात्र बालबालिकाको सिकाइ निरन्तरता सुनिश्चित गर्दैन, उनीहरूको मानसिक स्वास्थ्य, सुरक्षा र सामाजिक सुरक्षा पनि प्रवर्द्धन गर्छ । दीर्घकालीन विकास र समावेशी समाज निर्माणमा यसले योगदान पुऱ्याउँछ ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

चिचिला गाँउपालिकामा आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा निरन्तरता सुनिश्चित गर्न विभिन्न पूर्वतयारी र पुन: स्थापनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । प्राकृतिक प्रकोप वा स्वास्थ्य सङ्कट जस्ता अवस्थाका बेला विद्यालय भवन क्षतिग्रस्त भए पनि वैकल्पिक कक्षा, सामुदायिक केन्द्र वा घरमा आधारित सिकाइको व्यवस्था गरिँदै आएको छ । स्थानीय सरकार, शिक्षक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सहकार्यमा सङ्कटमा रहेका बालबालिकाका लागि आवश्यक शैक्षिक सामग्री वितरण, अनलाइन वा भर्चुअल माध्यममार्फत सिकाइको सुविधा सकेसम्म उपलब्ध हुँदै आएको छ ।
गाँउपालिकामा शिक्षकहरूलाई आपतकालीन शिक्षासम्बन्धी तालिम दिइरहेको र अभिभावक तथा समुदायलाई बालबालिकाको सिकाइ निरन्तरतामा सहकार्य गर्न अभिमुखीकरण गरिएको छ । यद्यपि भौगोलिक विकटताका कारण केही क्षेत्रका केही बालबालिको अनलाइन पहुँच नहुँदा, उपकरण र स्रोतसाधनको अभाव आदि कारणले आपतकालीन शिक्षा र प्रभावकारी सिकाइमा चुनौती भोगिरहेका छन् । गाँउपालिकाले आपतकालीन शिक्षामा पहुँच, सामग्री वितरण र समावेशिता सुनिश्चित गर्न थप योजना, रणनीति र स्रोत व्यवस्थापन गर्दै आएको छ ।

४.५.३ उद्देश्य

क) प्राकृतिक प्रकोप, महामारी वा अन्य सङ्कटका बेला पनि सबै बालबालिकालाई समान रूपमा निरन्तर शिक्षा प्राप्त गर्न पहुँच र अवसर सुनिश्चित गर्नु,

ख) आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको सुरक्षा, मानसिक स्वास्थ्य र समावेशी सिकाइ प्रवर्द्धन गर्दै दीर्घकालीन विकासमा योगदान पुऱ्याउनु।

४.५.४ रणनीतिहरू

क) सङ्घीय सरकारले बनाएको विपद्सम्बन्धी प्रचलित कानुन स्थानीय स्तरमा लागू गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने।

ख) स्थानीय सरकार र विज्ञहरूसँग अन्तरक्रिया गरी तहगत वैकल्पिक सिकाइ पाठयोजना तयार गर्ने।

ग) स्थानीय रेडियो, टेलिभिजन र अन्य सञ्चार माध्यमसँग समन्वय गर्ने।

घ) विपद् प्रतिरोधी विद्यालय पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिने।

ङ) गाँउपालिका स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने, जसमा विद्यालय शिक्षा उपसमिति पनि रहने।

च) प्रत्येक विद्यालयमा आपतकालीन प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने।

छ) महामारी वा सङ्कटका समयमा वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ उपाय तयार गर्ने।

ज) स्थानीय तह र विद्यालयका कर्मचारी/शिक्षकहरूको आपतकालीन क्षमता विकास गर्ने।

झ) विद्यालय सुधार योजनामा विपद् व्यवस्थापन समावेश गरी कार्यान्वयन गर्ने।

ञ) हरित विद्यालय, जलवायु परिवर्तन र दिगो विकाससम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

ट) सङ्कट/आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षा पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्दै सिकाइ निरन्तरता कायम गर्ने।

ठ) Covid-19 जस्ता सङ्कटले पार्ने छोटो र लामो अवधिका प्रभाव पहिचान गरी समाधान गर्ने।

ड) विपद् पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र ड्रिल अभ्यासलाई विद्यालयको वार्षिक योजनामा समावेश गर्ने।

ढ) शिक्षक र विद्यार्थीलाई विपद्, जलवायु परिवर्तन र आपतकालीन तयारीसम्बन्धी ज्ञान र व्यवहारिक तालिम दिने।

ण) अभिभावक र समुदायलाई आपतकालीन शिक्षामा सक्रिय सहभागी बनाउने।

त) सङ्कट, आपतकालीन अवस्था व्यवस्थापनका लागि नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार गर्ने।

४.५.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क) उपलब्धि

आपतकालीन अवस्थामा बालबालिकाको सुरक्षा, मानसिक स्वास्थ्य र समावेशी सिकाइ प्रवर्द्धन गर्दै दीर्घकालीन विकासमा योगदान पुगेको हुनेछ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ बर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा		
१	आतपकालिन सङ्कटकालीन अवस्थामा शिक्षा सम्बन्धी स्थानीय सरकारको कार्यविधि विकास	पटक		१				१	१	
२	निर्देशिकाको आधारमा विज्ञ व्यवस्थापन समिति गठन र परिचालन	पटक		१	१	१	१	४	९	
३	स्रोत शिक्षक तथा प्र अ का लागि तालिम	पटक		१		१		२	४	

४	विपद् पूर्व तयारी, प्रतिकार्य, पुनस्थापना तथा उत्थानशिलताको लागि सचेतना कार्यक्रम	पटक		१	१	१	१	४	९	
५	विद्यालय सुधार योजनामा विपद् व्यवस्थापन योजना समावेश गरी अद्यावधिक	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	

४.६ **विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास**

४.६.१ परिचय

विद्यालयमा बालबालिकाले सुरक्षित र गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न भौतिक पूर्वाधारको भूमिका/उपलब्धता अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ । **शिक्षा नियमावली २०५९** अनुसार, प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षामा प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तथा माध्यमिक तहका कक्षामा प्रतिविद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफल तोकिएको छ । यसले प्रत्येक विद्यार्थीले पर्याप्त स्थानमा पठनपाठन गर्न सक्ने वातावरण सुनिश्चित गर्छ । विद्यालयका आधारभूत भौतिक पूर्वाधारमा सुरक्षित विद्यालय भवन, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेलकुदका लागि खेलमैदान, शौचालय, स्वच्छ पानी, सफाइ र पुस्तकालय/बुक कर्नर जस्ता सुविधा समावेश हुन्छन् । **राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६** ले विद्यालयलाई बालमैत्री, सुरक्षित, हरित र विपद् जोखिममुक्त बनाउन भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी र पुस्तकालय जस्ता सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास गर्ने नीतिगत व्यवस्थापन गरेको छ । यी पूर्वाधारले शिक्षामा पहुँच मात्र सुनिश्चित नगरी बालबालिकाको सिकाइ अनुभव, स्वास्थ्य र समग्र विकासमा पनि योगदान पुऱ्याउँछ ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

बालबालिकाको सुरक्षित र गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न चिचिला गाँउपालिकाका विद्यालयहरूमा भौतिक पूर्वाधार विकासका प्रयासहरू निरन्तर भइरहेका छन् । गाँउपालिकाभित्र रहेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूमा कक्षाकोठा, खेलमैदान, शौचालय, पिउने पानी, फर्निचर, पुस्तकालय/बुक कर्नर लगायतका आधारभूत संरचना उपलब्ध छन् तथापि पर्याप्त भने छैनन् । प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका कक्षामा प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफल सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

गाँउपालिकाले विद्यालय भवन र अन्य पूर्वाधारलाई सुरक्षित, बालमैत्री तथा हरित विद्यालयका रूपमा विकास गर्ने नीति लिएअनुसार काम गर्दै आएको छ । केही विद्यालयमा भवन बिस्तार, खेलमैदान सुधार र शौचालय/स्वच्छता सुविधा सुधार गर्न आवश्यक देखिन्छ । यद्यपि सबै विद्यालयमा विपद् प्रतिरोधी पूर्वाधार निर्माण, पर्याप्त खेलक्षेत्र र पुस्तकालय सुविधा सुनिश्चित गर्न थप प्रयास गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

समग्रमा, चिचिला गाँउपालिकाले विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासमा ठोस कदम चाल्दै आएको भए पनि विद्यालयहरूको भौतिक वातावरण सुधार, समावेशी पहुँच र विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा अझै योजना र स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

४.६.३ उद्देश्य

क) सबै विद्यालयमा बालबालिकाको सिकाइ, स्वास्थ्य र खेलकुदका लागि पर्याप्त, सुरक्षित र समावेशी भौतिक पूर्वाधार सुनिश्चित गर्नु,

ख) विद्यालय भवन र अन्य पूर्वाधारलाई बालमैत्री, हरित र विपद् जोखिममुक्त बनाउँदै दीर्घकालीन टिकाउ हुने विकास प्रवर्द्धन गर्नु ।

४.६.४ रणनीतिहरू

क) विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा पूर्वाधार विकासका मापदण्ड तयार गर्ने ।

ख) पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नतिका लागि सङ्घसंस्था, सरोकारवालासँग लागत साझेदारी गर्ने ।

ग) कक्षाकोठा, शिक्षक/प्रधानाध्यापक कक्ष, प्रशासनिक कक्ष, शुद्ध पिउने पानी, शौचालय, भान्सा/खाजाका घर, पुस्तकालय कक्ष, प्रयोगशाला, सभाहल लगायतलाई समावेश गरेर विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास डिजाइन गर्ने ।

घ) प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवनलाई तुरुन्त वैकल्पिक व्यवस्थासहित स्तरोन्नति गर्ने ।

ङ) पूर्वाधार निर्माणसँगै विद्यालय व्यवस्थापन र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

च) विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि सूचक तयार गरी अनुगमन गर्ने ।

छ) आंशिक क्षति भएका विद्यालय संरचनाको मर्मत सम्भार नियमित गर्ने ।

ज) विद्यालय भवन र पूर्वाधारलाई विपद् जोखिममुक्त, सुरक्षित र हरित बनाउने ।

झ) विद्यालयलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री र हिंसारहित सुरक्षित सिकाइ केन्द्रका रूपमा विकास गर्ने ।

ञ) खेलकुद मैदान, पुस्तकालय/बुक कर्नर र अन्य सिकाइ स्रोत सुनिश्चित गर्ने ।

ट) विद्यार्थीहरूको पहुँच र समावेशिता सुनिश्चित गर्दै सबै पूर्वाधार डिजाइन गर्ने ।

ठ) अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधारमार्फत पूर्वाधारको टिकाउपन र प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने ।

४.६.५ उपलब्धि, नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क) उपलब्धि

सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक वातावरणमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य ५ बर्ष					लक्ष्य	
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	५ वर्ष	१० वर्ष
१	विद्यालय भवन निर्माण तथा मर्मतमा भूकम्प प्रतिरोधी (Earthquake Resilient) मापदण्ड अनिवार्य कार्यान्वयन गर्ने	निरन्तर	२	२	२	२	२	१०	१६
१	निर्माण भएका संरचनाको मर्मत सम्भार	निरन्तर		४	४	४	४	१६	१९
२	विज्ञ समूहमार्फत विद्यालयको स्थलगत अनुगमन, विनियोजित रकमको कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन	निरन्तर		४	४	५	५	१६	१९
४	विषयगत प्रयोगशाला स्थापना	ओटा		२	२	२	२	८	१०
५	अपांगमैत्री शौचालय निर्माण	ओटा		१		१	१	३	७
६	सुरक्षित खानेपानी प्रणाली (Water Purification/Filter System) स्थापना गर्ने	ओटा		२	२	२	२	८	१६

४.७ विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय

विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गरी सहरी तथा ग्रामीण, सुगम तथा दुर्गम र निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरू बीच देखिएको शैक्षिक गुणस्तरको दूरी घटाउन एवम् विश्व ज्ञानभण्डारमा विद्यार्थीको पहुँच बिस्तार गरी उनीहरूको सिकाइको दायरा फराकिलो पार्न, विशेष गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गर्न, सिकाइ सामग्रीको प्रयोगमा पहुँच बढाउन र शैक्षिक प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुदृढ तुल्याउन वर्तमान समयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अपरिहार्य रहेको छ । नेपालको संविधान, २०७२ ले सूचनाको हकमा प्रत्येक नागरिकको आफनो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र प्राप्त गर्ने हक हुनेछ भनी मौलिक हकमा उल्लेख गरेको छ । शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै

विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुऱ्याई डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाउने गर्दछ। सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि पनि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग आवश्यक हुन्छ । त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुऱ्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ।

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) ले विद्यालय शिक्षामा सिकाइ प्रक्रियालाई थप प्रभावकारी बनाउने, सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने र परम्परागत शिक्षण प्रणालीमा आधुनिकता प्रदान गर्ने गर्दछ। ICT मार्फत शिक्षकहरूले बहुआयामिक अनलाइन सामग्री, स्रोत सामग्री, डिजिटल कक्षाकोठा व्यवस्थापन गर्न सक्छन्। त्यसै गरी शिक्षण सफ्टवेयरको प्रयोग गरी पाठ्यक्रमअनुसार सिकाइ अनुभव समृद्ध बनाउन सक्छन्। विद्यार्थीहरूलाई खोज, अनुसन्धान, प्रोजेक्ट कार्य र संवादात्मक सिकाइमा सहभागी गराउनसमेत ICT महत्त्वपूर्ण हुन्छ । ICT ले सिकाइलाई सक्रिय र रचनात्मक बनाउँछ । विद्यालय शिक्षामा ICT को प्रयोगले शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउँछ, सूचनाको पहुँच सजिलो र सहज बनाउँछ, सहकार्य र सञ्चार प्रवर्द्धन गर्छ, डिजिटल सीप विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ। ICT ले मात्र ज्ञान प्राप्तिमा सहजता ल्याउने होइन, भविष्यका दक्ष र सिर्जनशील नागरिक तयार पार्नमा पनि यसले महत्त्वपूर्ण योगदान दिन्छ।

४.७.२ वर्तमान अवस्था

चिचिला गाँउपालिकामा विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) को प्रयोग बिस्तार हुँदै आएको अवस्था छ। केही माध्यमिक र आधारभूत विद्यालयमा कम्प्युटर ल्याब, प्रोजेक्टर, स्मार्ट बोर्ड र इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध छन् । केही शिक्षकहरूले सिकाइ प्रक्रियामा डिजिटल स्रोत, अनलाइन सामग्री निर्माण र प्रस्तुतीकरणमा प्रविधिको प्रयोग गर्दै पाठ्यक्रमअनुसार पाठ शिक्षण/सञ्चालन गरिरहेका छन्। तर, सबै विद्यालयमा ICT को पहुँच भौगोलिक विकटताका कारण समान हुन सकेको छैन। दुर्गम क्षेत्रका विद्यालयहरूमा उपकरण, इन्टरनेट र प्रशिक्षित शिक्षकको अभावले डिजिटल शिक्षामा चुनौती देखा परेको छ। गाँउपालिकाले ICT पहुँच, उपकरण उपलब्धता, ब्याकअपको व्यवस्था, शिक्षक तालिम र डिजिटल पाठ्य सामग्री विकासमा काम गर्नु पर्ने देखिन्छ। समग्रमा, चिचिला गाँउपालिकामा ICT को प्रयोगले शिक्षक र विद्यार्थी दुवैका लागि सिकाइ अनुभव समृद्ध बनाउने क्रम जारी छ तर समावेशी र पूर्ण पहुँच सुनिश्चित गर्न अझ योजना र स्रोतको आवश्यकता देखिन्छ।

४.७.३ उद्देश्य

क) सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गरी शिक्षक र विद्यार्थीको सिकाइ अनुभव प्रभावकारी बनाउनु,

ख) ICT को प्रयोगमार्फत डिजिटल क्षमता, अनुसन्धान, सहकार्य र रचनात्मक सोच विकास गर्दै गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षा प्रवर्द्धन गर्नु।

४.७.४ रणनीतिहरू

क) सबै विद्यालयमा ICT को आधारभूत संरचना र उपकरण (कम्प्युटर, प्रोजेक्टर, स्मार्ट बोर्ड आदि) उपलब्ध गराउने।

ख) विद्युत आपूर्ति सहज बनाउने साथै सबै विद्यालयमा ब्याट्री ब्याकअप व्यवस्थापन गर्ने।

ग) शिक्षकहरूको ICT प्रयोग क्षमता वृद्धि गर्न तालिम र कार्यशाला सञ्चालन गर्ने।

घ) कक्षा र विषयअनुसार तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल पाठ्य सामग्रीको प्रयोग बढाउने।

ङ) शिक्षक सहायता, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीमा ICT को प्रयोग गर्ने।

च) शैक्षिक स्रोत र सामग्रीमा इन्टरनेट सुविधा मार्फत विद्यालय र विद्यार्थीहरूको पहुँच बिस्तार गर्ने ।

छ) विद्यालय प्रशासन, सूचना व्यवस्थापन र शिक्षासम्बन्धी सेवा प्रवाहमा ICT प्रयोग बिस्तार गर्ने ।

ज) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूमा ICT स्थापना गर्ने ।

झ) दुर्गम क्षेत्रका विद्यालयमा ICT पहुँच सुनिश्चित गर्न मोबाइल/साझा उपकरणको व्यवस्था गर्ने ।

ञ) ICT मार्फत विद्यार्थी केन्द्रित, अनुसन्धान र परियोजनामा आधारित सिकाइ प्रवर्द्धन गर्ने ।

ट) ICT सम्बन्धी अनुगमन, मूल्याङ्कन र सुधार कार्य योजनामा समावेश गरी प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्ने ।

४.७.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क) उपलब्धि

विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको बिस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्नुका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासन प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा		
१	विद्यालयमा ICT संरचना बिस्तार क्षमता विकास	ओटा		२	२	२	२	८		
२	विद्यालमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	ओटा		२	२	२	२	८		
३	IEMIS व्यवस्थापन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
४	विद्यालमा इ-हाजिरी व्यवस्थापन	ओटा	०	२	३	२	२	९	**१९**	
५	आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	विद्यालय		४	३	२	२	११	**१९**	
७	प्रविधिमैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन (लागत सहभागिताका अधारमा)	विद्यालय		३	३	३	२	११	**१९**	

परिच्छेद ५

विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन

शिक्षा जस्तो महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक सेवालाई सबल, चुस्त, सेवाउन्मुख तथा परिणाममुखी बनाउनका लागि सुशासन र व्यवस्थापनको भूमिका ज्यादै महत्त्वपूर्ण रहन्छ । सामान्यतया सुशासन तथा व्यवस्थापनले उत्तरदायित्व, पारदर्शिता, जिम्मेवारीबोध जवाफदेहीपन, विधिको शासन, समता तथा समावेशिता र व्यापक सहभागिता सुनिश्चित गरी योजनाका उद्देश्यहरू प्राप्तिमा सहयोग पुऱ्याउन तयार गरिएका संरचना तथा प्रकियाहरू जनाउँदछ । सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय तथा कार्यान्वयन गर्न, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित भई कार्य गर्न, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायित्व वहन गर्न, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही बन्न र पारदर्शिता तथा विधिको सर्वोच्चता कायम गर्न सहयोग पुग्ने गरी संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरू व्यवस्थित गरिनु पर्दछ । शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारहरूको भूमिका रहने भएकाले आआफ्नो भूमिकाअनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान आवश्यक हुन्छ । नेपालको संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचीसहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था छ । विद्यालय शिक्षाको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको व्यवस्थापकीय प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक हुन्छ । सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत संस्थागत क्षमता विकास, स्थानीय शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको प्रबन्ध र अनुमगन तथा मूल्याङ्कन जस्ता क्षेत्रहरू समावेश गरिएको छ ।

५.१ संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

नेपालको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचना सङ्घीय स्वरूपमा तीनै तहमा प्रवाह गर्ने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्न तत्कालीन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र सङ्गठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ । बदलिँदो परिवेशअनुसार शासकीय संरचना, प्रकिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले सङ्घीय संरचना अनुसार तीन तहका सरकारका अधिकार तथा दायित्व, शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक बिस्तार, ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थाग्त संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँकार्यपालिका, गाउँसभा, गाउँ शिक्षा समिति, वडा शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, विद्यालय मुख्य संयन्त्रका रूपमा रहेका छन् । शिक्षा योजनामा उल्लेख नीति तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि सरोकारवालको क्षमता विकास हुन जरुरी हुन्छ । त्यसका लागि सहभागितामूलक योजना निर्माण, सुझाव सङ्कलन र प्रबोधीकरण मार्फत कार्यान्वयन संयन्त्रको क्षमता विकास गरिनेछ । योजनामा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रमको स्पष्टताविना सफल कार्यान्वयन हुन सक्दैन । त्यसका लागि सरोकारवाला संयन्त्रको क्षमता विकास हुनु आवश्यक छ ।

नेपालको संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ 'ज' मा स्थानीय तहका २३ ओटा अधिकारहरूको व्यवस्था गरिएको छ। विभिन्न ऐन र कानुनमार्फत स्थानीय तहका अधिकारहरूलाई थप स्पष्ट पारेको अवस्था छ।

नेपालमा शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचनातर्फ दृष्टिगोचर गर्दा सङ्घमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ। सो अन्तर्गत शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन्। त्यसै गरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग पनि क्रियाशील छन्। साविकमा शैक्षिक जनशक्ति विकास गर्नेतर्फ २९ शैक्षिक तालिम केन्द्रमध्ये ७ ओटा केन्द्र प्रदेश मातहतमा हस्तान्तरण भई प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशील रहेका छन्।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐन बमोजिम तोकिएका २३ ओटा कार्यबाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इक   ाइएको छ। प्रत्येक स्थानीय तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद महाशाखा / शाखाको व्यवस्था गरिएको छ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

यस गाँउपालिकामा रहेका शाखाहरूमध्ये शिक्षा, युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी काम शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्दै आएको छ । शिक्षाको कार्यक्रम हेर्ने अलग्गै लेखाको कर्मचारी व्यवस्था नहुँदा शिक्षा क्षेत्रको आर्थिक स्रेस्ताको अभिलेखीकरण अपेक्षाकृत रूपमा व्यवस्थित बन्न सकेको छैन।

सबै विद्यालयहरूमा विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घको कार्यकारी समिति रहेका छन्। सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय सहयोगी र माध्यमिक तह सञ्चालन भएका सामुदायिक विद्यालयमा एकएक जना विद्यालय सहायक कर्मचारीको व्यवस्थापन गरिएको छ । प्रायजसो विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित बसेको देखिन्छ भने शिक्षक अभिभावक सङ्घको बैठक अपेक्षाकृत रूपमा बस्न सकेको पाइँदैन। सबै विद्यालयहरूले सामाजिक परीक्षण र अन्तिम लेखा परीक्षण गर्ने गर्दछन्।

विद्यालयमा नागरिक बडापत्र राख्ने, गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रको विकास गर्ने, विविधता व्यवस्थापन, अभिभावक भेला र छलफल जस्ता पक्षमा विद्यालयहरूले उपलब्धिपूर्ण तरिकाले काम गरेका छन् । यस योजनामा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणास्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको बिस्तार र समता तथा समावेशिताको प्रवर्धनसहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ। त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिसकिएको छ। शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस शिक्षा क्षेत्र योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना, क्षमता र प्रक्रियामा देखिएका चुनौतीहरू पहिचान गरिरएको छ। पहिचान गरिएका चुनौतीहरू सामना गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना, क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पनि गरिएको छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनबमोजिम तोकिएका २३ ओटा कार्यबाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइ र कोशी प्रदेशले सामाजिक विकास मन्त्रालय अन्तर्गत शिक्षा विकास निर्देशनालयको स्थापना गरी शिक्षा प्रशासनका निकायहरू एकातिर कामविहीन भएको पाइन्छ भने अर्कातिर तीनवटै तहका विभिन्न निकायहरूबीचको समन्वय, सहकार्य र सहसम्बन्ध कमजोर भएको देखिन्छ।

५.१.३ उद्देश्य

क) स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अनुसार संस्थागत संरचना बनाउनु,

ख) तीनै तहका सरकारबीचको अन्तरसम्बन्धलाई सुदृढ बनाउनु,

ग) स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु,

घ) जनशक्तिहरूको संस्थागत क्षमता विकास गर्नु,

५.१.४ रणनीतिहरू

क) स्थानीय तहमा शिक्षा व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने।
ख) संस्थागत संरचनाअनुसार आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने।
ग) कार्यरत शिक्षक, कर्मचारी र प्रधानाध्यापकको क्षमता विकास गर्ने।
घ) शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना गरी उनीहरूको व्यवसायिक विकास सुनिश्चित गर्ने।
ङ) प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाई नेतृत्व र क्षमता विकास गर्ने।
च) विद्यालय कार्यक्रम प्रभावकारी ढङ्गले सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोत र साधनको व्यवस्था गर्ने।
छ) विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापन संरचना सुधार गर्ने।
ज) शिक्षक, प्रधानाध्यापक र कर्मचारीको पेसागत क्षमता विकासका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने।
झ) विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीको कार्यसम्पादन नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने।
ञ) मानव, वित्तीय र भौतिक स्रोतको प्रभावकारी व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने।
ट) स्थानीय सरकार, समुदाय र सरोकारवालासँग सहकार्य र समन्वय बढाउने।
ठ) ICT र डिजिटल प्रणालीमार्फत प्रशासनिक र शिक्षणसिकाइ प्रक्रियालाई सुदृढ गर्ने।
ड) विद्यालय सुधार योजना, बजेट र नीति निर्माणमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
ढ) विपद् र आपतकालीन अवस्थामा विद्यालय व्यवस्थापन र शिक्षकहरूको तयारी क्षमता विकास गर्ने।
ण) विद्यालय सम्पत्तीको सुरक्षार्थ जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने।

५.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क) उपलब्धि

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यलयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ।

ख) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा	
१	विद्यालय सुधार योजना तयारी तथा अध्यावधिक	**विद्यालय**	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित		
२	शिक्षा योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानुनी प्रवन्ध तथा मापदण्ड विकास	सङ्ख्या		१			१	२	
३	विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन	विद्यालय		१	१	१	१	४	
४	योग्यता र क्षमताको आधारमा प्र.अ. नियुक्ति	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	नियमित	
५	प्रधानाध्यापकलाई कार्यसम्पादन करार गरी नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९
६	पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	सङ्ख्या	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९
७	प्रधानाध्यापक बैठक भत्ता	पटक	८	८	८	८	८	८	८
८	विद्यालय कर्मचारी प्रोत्साहन	जना	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३
९	प्रधानाध्यापक तथा विद्यालय कर्मचारीको क्षमता विकास	जना	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८
१०	विद्यालयको वार्षिक बजेट निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

५.२.१ परिचय

सङ्घीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँगै शिक्षाको व्यवस्थापन, सञ्चालन र विकासको महत्त्वपूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको छ । यस सन्दर्भमा स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्रको शैक्षिक आवश्यकता, प्राथमिकता र स्रोत साधनलाई ध्यानमा राखी **शिक्षा योजना** तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

स्थानीय शिक्षा योजना भनेको स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित, गुणस्तरीय र समावेशी बनाउने उद्देश्यले तय गरिएको **रणनीतिक र कार्यान्वयनमुखी योजना** हो । यसले विद्यालय शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास, वैकल्पिक शिक्षा, साक्षरता, समावेशी शिक्षा, शिक्षक व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधार, सिकाइ उपलब्धि सुधार लगायतका विषयलाई समेट्छ ।

स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत योजना निर्माण, स्रोत व्यवस्थापन, कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका स्पष्ट प्रविधि, प्रक्रिया र संरचनाहरू तय गरिन्छ । यस प्रक्रियामा स्थानीय सरकार, विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, समुदाय तथा सम्बन्धित सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गरिन्छ ।

५.२.२ वर्तमानअवस्था

चिचिला गाँउपालिकाले स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रअनुसार शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित रूपमा विकास गर्नका लागि **स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध** गर्नेछ । गाँउपालिकाले शिक्षा शाखामार्फत विद्यालय शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास, समावेशी तथा वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमहरूको समन्वय र व्यवस्थापन गर्नेछ । योजना कार्यान्वयन अन्तर्गत गाँउपालिकाले विद्यालयहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने, विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने, शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन तथा आवश्यकता अनुसार पुनर्वितरण गर्ने, रिक्त पदमा शिक्षक नियुक्ति प्रक्रियामा सहजीकरण गर्ने तथा शिक्षकहरूको पेसागत क्षमता विकासका लागि तालिम, कार्यशाला, क्लस्टर बैठक र मेन्टरिङ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ । साथै, सिकाइ उपलब्धि सुधार, समावेशी तथा समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्ने, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने तथा नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने कार्यहरू पनि गरिनेछन् ।

यसका अतिरिक्त गाँउपालिकाले सरोकारवालासँग समन्वय गरी स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा शिक्षा योजना कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउने तथा आवश्यक जनशक्ति, स्रोत व्यवस्थापन र तथ्याङ्कमा आधारित निर्णय प्रक्रियालाई सुदृढ गर्ने प्रयास गर्नेछ । जनशक्ति व्यवस्थापन कानुन कार्यविधि निर्माण बजेटको सुनिश्चितता तीन तहका सरकार बीचको समन्वय र सहकार्य, वार्षिक रणनीतिक योजना र कार्यान्वयन योजना निर्माण, अनुगमन योजना निर्माण, कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी, विभिन्न सरोकारवालाहरूलाई कार्यक्रमहरूको बारेमा प्रबोधीकरण जस्ता कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिएको छ ।

५.२.३ उद्देश्यहरू

क) शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु ।

५.२.४ रणनीतिहरू

क) सङ्घीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने ।

ख) कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार कानुन, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने ।

ग) कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने ।

घ) एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली व्यवस्थापनमार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधार गर्ने ।

ङ) विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घ गठन गर्ने र विद्यालयलाई विद्यालय सुधार योजनाको विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने ।

च) विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माण तथा अद्यावधिक गर्न लगाउने ।

छ) विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई सशक्तीकृत र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने ।

ज) वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षक कक्षाकोठामा रहने समय (TST) तथा कार्यको सुनिश्चिततासम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने ।

झ) अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने ।

ञ) सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत सबै उमेर समूहका सिकारूहरूका लागि साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, वैकल्पिक शिक्षा तथा आयआर्जन र सिप विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आजीवन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत कार्य गर्ने ।

५.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	**जम्मा**		
१	शिक्षा योजना कार्यान्वयन नीति तयार गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
३	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	पटक		१	१	१	१	५		
४	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	पटक		१	१	१	१	५		
५	शैक्षिक गुणस्तर सुधारसम्बन्धी अन्तरक्रिया	पटक		१	१	१	१	५		
६	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनको आधारमा विद्यालयहरूलाई थप प्रोत्साहन	पटक		१	१	१	१	५		

५.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

५.३.१ परिचय

शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन स्थानीय तहले वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरूप कार्यान्वन गर्नेछ । प्रत्येक विद्यालय र स्थानीय तहले बजेटमा तोकिएको जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछन् । कार्यक्रम सञ्चालनका लागि बजेट र आवश्यक प्रबन्ध शिक्षा शाखाले गर्नेछ ।

कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन भए/नभएको अनुगमन मूल्याङ्कन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र विद्यालय तहमा वि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अनुगमन गरिनेछ । विद्यालय अनगुमनका क्रममा विद्यालयको समग्र पक्ष (शैक्षिक, प्रशासनिक, शैक्षिक र

मस्यौदा

भौतिक) को अनगुमन, सुपरीवेक्षण, निरीक्षण गाँउपालिकाले गर्नेछ। अनगुमनपश्चात सरोकारवालाहरूसँग समीक्षा बैठक गरी अनुकरणीय पक्षको प्रचारप्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यक्रमहरू कार्यान्विन गरिनेछ। कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि नीतिगत रूपमा पालिका र विद्यालय स्तरमा कार्यक्रम तर्जुमा गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति बनाई सक्रियताका साथ अघि बढ्नेछ।

५.३.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरूमा अनुगमन, नियमन र मूल्याङ्कन गर्ने कार्य गरिरहेको छ। खास गरी शिक्षा शाखाबाट अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने गरिएको र जनप्रतिनिधिहरूबाट पनि समयसमयमा अनुगमन गरिएको छ। विद्यालयहरूमा वि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरिएको छ। कहिलेकाहीँ गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी छैन। प्रभावकारी अनुगमन र मूल्याङ्कनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचालनमा समस्या छ। सफलता, सिकाइ र राम्रा अभ्यासहरूको दस्ताबेजीकरण र प्रचारप्रसारको पनि खाँचो रहेको छ।

ऐन, नियमअनुसार कार्य भए/नभएको लेखाजोखा गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङकन गर्ने कार्यहरू नियमित रूपमा भइरहेका छन्। सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय, व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन, लेखाजोखा तथा मूल्याङकन गरिने छ।

गाउँ शिक्षा योजनाको प्रचारप्रसार गर्न सरोकारवालाहरूलाई भेला गराइने छ। सूचना तथा प्रविधिको अन्य माध्यमबाट जानकारी गराइने छ। योजनाको कार्यान्वयनका क्रममा आवश्यक सहयोग तथा सहकार्यका लागि गाँउपालिका तथा सम्बन्धित वडाहरूले यस योजनासँग सम्बन्धित तह तथा निकायहरूसँग आवश्यक प्रत्यक्ष भेटघाट वा पत्राचार गर्नेछ। योजनाको कार्यान्वयनका क्रममा गाँउपालिका, वडाहरू, सम्बन्धित समिति तथा उपसमितिहरूको बैठक कार्यतालिका वा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ।

५.३.३ **उद्देश्यहरू**

क) अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संयन्त्रको निर्माण गर्नु,
ख) अनुमगन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नतिजामा आधारित बनाउनु,
ग) योजना कार्यान्वयनको क्रममा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु।

५.३.४ **रणनीतिहरू**

क) प्रभावकारी अनुगमनको लागि संयन्त्र निर्माण गर्ने।
ख) शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र प्रयोग गर्ने।
ग) कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनका लागि एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा ल्याउने।
घ) नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्ने।
ङ) विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने।
च) कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गर्ने।
छ) योजनाअन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रम तथा परियोजना वा क्रियाकलापहरूको नियमित, आवधिक, मध्यावधिक तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने।

५.३.५ **उपलब्धि, प्रमुख नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू**

क) **उपलब्धि**

प्रभावकारी अनुगमनका माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूको समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुनेछ ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण:

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा		
१	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (M&E) ढाँचा र सूचकहरू विकास	पटक		१	१		१	३	१०	
२	वार्षिक तथा त्रैमासिक प्रगति समीक्षा बैठक सञ्चालन र प्रतिवेदन पेश	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
३	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	पटक	१	१	१	१	१	५		
४	नतिजामूलक अनुगमनका लागि आवश्यक मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५		
५	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण कार्यतालिका कार्यान्वयन गरि कम्जोर सिकाई भएका विद्यार्थीका लागि remedial class सचालन गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	५		
६	नियमिति कक्षा अवलोकन योजना तयार गरी शिक्षा शाखा, वडा शिक्षा समिति, प्रधानाध्यापक र विषयगत विज्ञबाट समेत कक्षा अवलोकन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५		

मस्यौदा

परिच्छेद ६
लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ परिचय

सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य साथै माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क उपलब्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा राखिएको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचनाबाहिरका योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले २३ ओटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेको पाइन्छ । कार्यक्षेत्रभित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलब्ध गराउने, लेखा परीक्षण र वित्तीय सुशासन कायम गर्ने दायित्व पालिकाको कार्यक्षेत्रमा रहेकाले सीमित स्रोतसाधनलाई मितव्ययी, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढङ्गले व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।

वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत दुईओटा पक्षहरूलाई समेटिएको छ । एकातर्फ योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोतको आँकलन, प्राप्ति र उपयोगलाई समेटिएको छ भने प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त विभिन्न प्रकारका अनुदानहरूलाई विद्यालयहरूमा पुऱ्याई तोकिएबमोजिम खर्च, पारदर्शिता बढाउँदै समग्र पक्षमा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नु पर्नेछ ।

शिक्षा विकासलाई पूर्वाधारहरूको पनि पूर्वाधारका रूपमा लिइन्छ । शिक्षा समयसापेक्ष रूपमा जुन गतिमा विकास हुनुपर्ने हो त्यसो हुन सकेको छैन । विभिन्न प्रतिवेदनहरूले कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गरिनु पर्छ भने तापनि सो अनुपातमा हुन/पुग्न सकेको छैन । यथार्थताको नजिक रहेर योजना बनाएर सोबमोजिम बजेट विनियोजन गर्नेभन्दा पनि

मनलाग्दी बजेट विनियोजन गर्ने प्रवृत्तिले प्रश्रय पाएको छ । समुदायका मानिसहरूलाई विद्यालयमा लगानी गर्नुपर्छ भन्ने सोचमा गिरावट आएको छ। संविधानमा शिक्षालाई लगानीमैत्री बनाउने र लगानी बढाउँदै लैजाने नीति उल्लेख गरिएको छ। कमजोर भौतिक पूर्वाधारलाई सुविधा सम्पन्न बनाउनु, विद्यालयहरूको आर्थिक पक्षलाई सबलीकरण गर्नु र विद्यालय शिक्षामा परिचालन हुने बजेटलाई पारदर्शी बनाउनु यसका चुनौतीका रूपमा रहेका छन् । सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार सूचीमा शिक्षालाई राखिनु, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारका रूपमा समेत स्पष्ट गरिनुले शिक्षामा लगानीको राम्रो अवसर प्रदान गरेको छ।

६.२ वर्तमान अवस्था

विश्वव्यापी रूपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुल बजेटको कम्तीमा २० प्रतिशत रकम शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने विश्वव्यापी प्रतिवद्धता रहे तापनि शिक्षा क्षेत्रको बजेट क्रमश: घट्दै गइरहेको पाइन्छ। सशर्त अनुदानको रूपमा प्राप्त हुने केन्द्रीय अनुदानको ९५ प्रतिशतभन्दा बढी रकम शिक्षक तलबभत्ता, छात्रवृत्ति, भौतिक पूर्वाधार, दिवाखाजा र पाठ्यपुस्तक जस्ता शीर्षकहरूमा खर्च हुने गरेको छ । गुणस्तर अभिवृद्धि र क्षमता विकासका लागि स्थानीय सरकारका कार्यक्रमहरू केन्द्रित रहेका छन्। विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा एकाइ लागत विश्लेषण गर्दा अभिभावकको प्रत्यक्ष लगानीका अतिरिक्त चिचिला गाँउपालिकाको प्रतिविद्यार्थी लागत ६६३६६।- रुपैयाँ रहेको देखिन्छ। तिहारको भैलोदेखि अभिभावकको सहयोग विद्यालयका आम्दानीका प्रमुख स्रोतहरू बनेका छन्।

पञ्चवर्षीय गाउ शिक्षा योजना कार्यान्वयनका लागि वित्तीय व्यवस्थापनको मुख्य स्रोत सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहने छन् । अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रूपमा रहनेछ । शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने सङ्घसंस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा क्षेत्रगत रूपमा साझेदारी गर्न सकिनेछ। समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत योजना कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त वित्तीय स्रोत जुटाउनु, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यक क्षेत्रमा स्रोत उपलब्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन्। नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धतिमार्फत विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्यसम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ। स्रोतको आँकलन तपसिल बमोजिम गरिएको छ :

क्र.स.	वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन	कुल बजेट	जम्मा हिस्साको प्रतिशत	कैफियत
१	सङ्घीय सरकार	७१२९५०००।-		
२	प्रदेश सरकार	७०००००।-		
३	स्थानीय सरकार	१०१९००००।-		
४	अभिभावक तथा समुदाय	५०००००।-		
५	सङ्घसंस्था तथा दातृ निकाय			
६	स्थानीय दाता तथा अन्य स्रोत परिचालन	६०००००।-		
७	अपुग रकम			
जम्मा		८३२८५०००।-		

६.३ उद्देश्यहरू

क) योजना अवधिका लागि शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्ने,

ख) पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्ने,

ग) उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्ने,

घ) खर्चको प्रक्रिया र दायित्व स्पष्ट गर्ने ।

६.४ रणनीतिहरू

क) सङ्घीय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट लगानी गरिने,

ख) आफ्नो स्थानीय तहभित्रको लक्षित समूहलाई शैक्षिक पहुँच, सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानीको व्यवस्था गरिने,

ग) स्रोतको उपयोग गर्ने विद्यालयलाई जवाफदेही बनाइने,

घ) वार्षिक रूपमा कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गरिने,

ङ) शिक्षामा निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्द्धन गरिने,

च) मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने,

छ) वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सबल बनाइने ।

६.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

उपलब्धि

क) शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुनेछ,

ख) वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ हुनेछ ।

मस्यौदा

६.६ विद्यालय शिक्षा क्षेत्रगत उपक्षेत्र र अन्तर्सम्बन्धित विषयक्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूको बजेट विवरण

क्र.सं.	शिक्षाका उपक्षेत्रहरू	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत (रु ००० मा)						स्रोत आँकलन			
		२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	५३६०	५७९०	५८३०	५७९०	५७९०	२८५६०	१५९००	०	१२५६०	१००
२	आधारभत् शिक्षा	७६७८०	७६७८०	७६७८०	७६७८०	७६८८०	३८३८००	३७९६००	०	३०००	१५०
३	माध्यमिक शिक्षा	१४६९५	१४७१०	१४६९५	१४६९५	१४६९५	८२६९०	७८६५०	२००	३५१५	११२५
४	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	१००	२५०	५५०	५५०	५५०	१७००	०		१७००	
५	पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	१५६६	२११६	१५६६	१६१६	१६१६	१७४८०	८०	०	१४६७०	८०
६	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	३७०	७७०	६२०	७२०	६२०	३१००	६००	०	२५००	०
७	समता र समावेशीकरण	१३००	१३००	१३००	१३००	१३००	६५००	२५०	२५०	३४२५	४२५
८	शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१३५०	२८००	२६५०	२६५०	२६५०	१३३४००	७५००	५७५०	७५०	०
९	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	१३१६०	१२३५०	१२७५०	११९५०	१२७५०	६२९६०	३६५५०	७०५०	५८५०	१२०५०
१०	आपतकालीन तथा	४००	४३०	४००	४००	४२०	२०५०	१३००	०	६५०	१००

	सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा										
११	संस्थागत क्षमता विकास	४००	५९०	५००	४४०	४९०	२०००	७५०	०	१५४०	१६०
१२	शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	०	२२०	१७०	१७०	१७०	७३०	२३०	०	५००	०
१३	योजना कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्यङकन, समन्वय र सहजीकरण	२३०	३००	३००	२८०	२८०	१३६०	०	०	१३६०	०
	जम्मा	११५७११	११८४०६	११८१११	११७३४१	११८२११	७२६३३०				

मस्यौदा

परिच्छेद ७

कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, समन्वय र सहजीकरण

७.१ परिचय

शिक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयन स्थानीय तहले वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुरूप कार्यान्वन गर्नेछ । प्रत्येक विद्यालय र स्थानीय तहले बजेटमा तोकिएको जिम्मेवारी अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछन् । कार्यक्रम सञ्चालनका लागि बजेट र आवश्यक प्रबन्ध शिक्षा शाखाले गर्नेछ ।

कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन भए/नभएको अनुगमन मूल्याङ्कन गर्न पालिका तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुखको संयोजनमा अनुगमन समिति र विद्यालय तहमा वि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अनुगमन गरिनेछ । विद्यालय अनगुमनका क्रममा विद्यालयको समग्र पक्ष (शैक्षिक, प्रशासनिक, शैक्षिक र भौतिक) को अनगुमन, सुपरीवेक्षण, निरीक्षण गाँउपालिकाले गर्नेछ । अनगुमनपश्चात सरोकारवालाहरूसँग समीक्षा बैठक गरी अनुकरणीय पक्षको प्रचारप्रसार र सुधारात्मक पक्षका लागि कार्ययोजना बनाई कार्यक्रमहरू कार्यान्वन गरिनेछ । कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि नीतिगत रूपमा पालिका र विद्यालय स्तरमा कार्यक्रम तर्जुमा गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति बनाई सक्रियताका साथ अघि बढ्नेछ ।

७.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहमा शैक्षिक क्षेत्राधिकार अनुसारका कार्यहरूमा अनुगमन, नियमन र मूल्याङ्कन गर्ने कार्य गरिरहेको छ । खास गरी शिक्षा शाखाबाट अनुगमन तथा मुल्याङ्कन गर्ने गरिएको र जनप्रतिनिधिहरूबाट पनि समयसमयमा अनुगमन गरिएको छ । विद्यालयहरूमा वि.व्य.स. र प्र.अ.को नेतृत्वमा अनुगमन गर्ने गरिएको छ । कहिलेकाहीँ गरिएका अनुगमनले सुधारात्मक सुझाव दिने तर त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी छैन । प्रभावकारी अनुगमन र मूल्याङ्कनको स्थायी प्रणाली निर्माण र परिचालनमा समस्या छ । सफलता, सिकाइ र राम्रा अभ्यासहरूको दस्ताबेजीकरण र प्रचारप्रसारको पनि खाँचो रहेको छ ।

ऐन, नियमअनुसार कार्य भए/नभएको लेखाजोखा गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङकन गर्ने कार्यहरू नियमित रूपमा भइरहेका छन् । सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय, व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन, लेखाजोखा तथा मूल्याङकन गरिने छ ।

गाउ शिक्षा योजनाको प्रचारप्रसार गर्न सरोकारवालाहरूलाई भेला गराइने छ । सूचना तथा प्रविधिको अन्य माध्यमबाट जानकारी गराइने छ । योजनाको कार्यान्वयनका क्रममा आवश्यक सहयोग तथा सहकार्यका लागि गाँउपालिका तथा सम्बन्धित वडाहरूले यस योजनासँग सम्बन्धित तह तथा निकायहरूसँग आवश्यक प्रत्यक्ष भेटघाट वा पत्राचार गर्नेछ । योजनाको कार्यान्वयनका क्रममा गाँउपालिका, वडाहरू, सम्बन्धित समिति तथा उपसमितिहरूको बैठक कार्यतालिका वा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

क्र.स.	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन प्रक्रिया	जिम्मेवारी	अनुगमन समय	अनुगमन सूचक
१	वडा शिक्षा समिति	अलवोकन, निरीक्षण, सुपरीवेक्षण, प्रतिवेदन	संयोजक	मासिक	आगन्तुक पुस्तिका, विद्यालय अनुगमन फाराम, कक्षाकोठा अनुगमन फाराम,
२	गाउ शिक्षा समिति		संयोजक	त्रैमासिक	
३	विज्ञसहितको विद्यालय सुपरीवेक्षण		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	मासिक	
४	पालिका		प्रमुख तथा पदाधिकारी	त्रैमासिक	
५	शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ		इकाइ प्रमुख	वार्षिक	
६	जिल्ला समन्वय समिति		प्रमुख तथा पदाधिकारी	वार्षिक	
७	शिक्षा अधिकृत			मासिक	
८	विद्यालय सुपरीवेक्षक			मासिक	

९	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र			वार्षिक	प्रतिवेदन
१०	प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालय			वार्षिक	
११	नागरिक समाज तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्था			मासिक	
१२	विद्यालय व्यवस्थापन समिति			नियमित	

७.३ उद्देश्यहरू

क) वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयारी र कार्यान्वयन गर्नु,

ख) एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमार्फत नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका नतिजाहरूको विवरण तयार, समीक्षा र सुधार गर्नु,

ग) नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्नु।

७.४ रणनीतिहरू

क) एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र उपयोग गर्ने।

ख) अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग गर्ने।

ग) शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गर्ने।

घ) राष्ट्रिय सूचकका अतिरिक्त आवश्यकता अनुसार स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आबद्ध गर्ने।

ङ) योजनाका लागत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) र प्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संरचना र जनशक्तिको प्रबन्ध गर्ने।

च) परिणाममा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने।

छ) अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई उपयोग गर्ने।

ज) कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने।

झ) सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गर्ने।

ञ) कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गर्ने।

ट) शिक्षक मेन्टरिङ कार्यक्रमलाई बिस्तार एवम् निरन्तरता दिने।

ठ) पुरस्कार र दण्ड प्रणालीको विकास गर्ने।

७.५ उपलब्धि, प्रमुख नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क) उपलब्धि

प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुनेछ।

ख) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यहरू

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८	जम्मा		
१	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	पटक	१				१	२		

२	अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अद्यावधिक	पटक	१					१		
३	अनुगमन, समीक्षा र प्रतिवेदन	पटक		१	१	१	१	४		
४	अनुगमन सम्बन्धी क्षमता विकास	पटक		१	१	१	१	४		
५	सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी र नियमित बनाउने	पटक	१	१	१	१	१	५		प्र.अ. बैठकमा राख्ने
६	विद्यालयको लेखा परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५		
७	अध्ययन तथा अनुसन्धान	पटक	१	१	१	१	१	५		

मस्यौदा

अनुसूचीहरू

क) कार्यपालिकाको बैठकको निर्णय

ख) योजना निर्माण समितिको गठन

ग) सरोकारवालाहरूको भेलाको उपस्थिति र निर्णय

घ) प्रथम मस्यौदा तयारी

ङ) योजनाको अन्तिम रूप

च) योजनाको मूल्याङ्कन

छ) योजनाको स्वीकृति र कार्यान्वयनको अवस्था

मस्यौदा

बजेट अनुमान												
प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षा			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	२०					२०			२०	
३	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजीक्षेत्रसँगको सहकार्य गर्ने	निरन्तर						०			०	
४	अनाथ असहाय र अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध गराउने	पटक	२००	२००	२००	२००	२००	१०००			१०००	
५	बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था गर्ने	वटा		४००	४००	४००	४००	१६००			१६००	
६	बालबालिकाको अभिलेखीकरण गर्ने	निरन्तर						०			०	
७	सुपरिवेक्षणको लागि अधिकार सम्पन्न संयन्त्रको विकास गर्ने	पटक		५०	५०	५०	५०	२००			२००	
११	वालविकास केन्द्रमा न्यूनतम मापदण्ड पुरा गर्ने	वटा	१००	१००	१००	१००	१००	५००	३००		१००	१००
१३	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	पटक	६०	६०	६०	६०	६०	३००			३००	
१४	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकताअनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	आवश्यकता अनुसार						०			०	
१५	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चानल गर्ने	पटक			४०			४०			४०	
१६	अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत स्थानीय ज्ञान तथा सिपहरू बालबालिकालाई सिकाउने व्यवस्था	पटक						०			०	
१७	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने	आवश्यकता अनुसार	१०	१०	१०	१०	१०	५०			५०	
१८	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	निरन्तर						०			०	
१९	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने	निरन्तर						०			०	
२१	प्रारम्भिक वालविकास तथा शिक्षाका शिक्षकको सेवा तथा सुविधामा वृद्धी गर्ने	पटक	१८२०	१८२०	१८२०	१८२०	१८२०	९१००			९१००	
२२	नमुना प्रारम्भिक वालविकास सहजकर्तालाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने	जना	३०	३०	३०	३०	३०	१५०			१५०	
२५	सहजकर्ताहरुको पारिश्रमीक व्यवस्थापन	**जना**	**३१२०**	**३१२०**	**३१२०**	**३१२०**	**३१२०**	**१५६००**	**१५६००**			
	जम्मा		५३६०	५७९०	५८३०	५७९०	५७९०	२८५६०	१५९००	०	१२५६०	१००
आधारभूत शिक्षा			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण, समायोजन र शिक्षक दरबन्दी मिलान	पटक	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
३	भर्ना अभियान कार्यक्रम सञ्चालन	जना	५०	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			**५०**
४	आधारभुत तहका बालबालिकाहरूका लागि सिकाइ सामग्री व्यवस्था	विद्यालय	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	७५०			
६	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	संख्या		१००	१००	१००	१००	१००	४००		४००	
१०	अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	जना	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
११	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	जना	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	२५००			
१२	बिपन्न बालबालिकाका लागि पोशाक, स्टेसनरी र छत्रबृत्ती	जना	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	२००		२००	**१००**
१४	कक्षाकोठामा आधारीत मूल्याङ्कन	विद्यालय	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	५००		५००	
१५	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			२५०	
१६	विद्यार्थीहरुको लागि अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन	पटक	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
१७	उत्कृष्ट शिक्षकलाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने	जना	३०	३०	३०	३०	३०	१५०			१५०	
१८	आधारभुत तहका शिक्षकहरुको लागि तलब व्यवस्थापन	जना	७५०००	७५०००	७५०००	७५०००	७५०००	३७५०००	३७५०००		०	
	जम्मा		७६७८०	७६८८०	७६८८०	७६८८०	७६८८०	३८३८००	३७९६००	०	३०००	१५०
माध्यमिक शिक्षा			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानुन, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी	पटक		१५				१५			१५	
२	बिद्यालय सेवा क्षेत्रको सिमांकन गरी हरेक माध्यमिक विद्यालयको सेवा क्षेत्र एकीन गर्ने र सिमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरू भर्नाको सुनिश्चितताको लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन र स्थापना	पटक	२०	२०	२०	२०	२०	१००			१००	
३	माध्यमिक शिक्षामा विज्ञान प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषायको सिकाइलाइ अन्तर सम्वन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि अवसर बढाउने	निरन्तर	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
४	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सनिश्चित गर्न आवश्यकतानुसार बसको व्यवस्था तथा खुला तथा दुर शिक्षा लगायतका बैकल्पिक प्रवन्ध गर्ने	माध्यमिक विद्यालय	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			२५०	
५	प्रविधि तथा व्यवहार कुशल सिपहरूको एकिकरण तथा बिद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्वन्धी शिक्षक क्षमता विकास	जना	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	४००	२००	४००	
६	वि.ब्य.स./शि.अ.स पदाधिकारीहरुको क्षमता वकास र अभिमुखिकरण	विद्यालय	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			२५०	
९	विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति वितरण	विद्यार्थी	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	१५००		१०००	
१०	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस तथा स्टेशनरी सहयोग	विद्यार्थी	३००	३००	३००	३००	३००	१५००			५००	१०००
११	विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	विद्यालय	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	५०००			
१२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् कार्यान्वयन, सामाजिक परीक्षण लगयत	विद्यालय	२००	२००	२००	२००	२००	२००	१०००			
१३	प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान	विद्यालय	४५०	४५०	४५०	४५०	४५०	२२५०	२२५०			
१४	उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार व्यवस्था गर्ने	जना	२५	२५	२५	२५	२५	१२५				१२५
१६	शिक्षक तलव भत्ता	शिक्षक	११७००	११७००	११७००	११७००	११७००	५८५००	५८५००		०	
१८	प्रसुति शिक्षक सट्टा अनुदान	शिक्षक	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
	प्राविधिक धार तर्फको कक्षा संचालन	विद्यालय						१००००	१००००			
	जम्मा	जम्मा	१४६९५	१४७१०	१४६९५	१४६९५	१४६९५	८२६९०	७८६५०	२००	३५१५	११२५
अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ						७०		७०				
१	घरधुरी सर्वेक्षण र अनौपचारीक शिक्षा सबन्धि तथ्याङ्क सकलन	वडा	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			२५०	
२	सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरुको स्थापना	वटा			३००		३००	६००			६००	
४	सीप विकास र आयआर्जनका कार्यक्रम सञ्चालन	पटक		१००	१००	१००	१००	४००			४००	
५	अनौपचारीक सिकाईको माध्यमबाट सिकेका ज्ञान सीपको प्रमाणीकरण	पटक		५०	५०	५०	५०	२००			२००	
६	अनौपचारीक तथा आजीवन सिकाईको तथ्याङ्क व्यवस्थापन	निरन्तर	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			२५०	
७	वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन							०				
	जम्मा	जम्मा	१००	२५०	५५०	२५०	५५०	१७००	०	०	१७००	०
पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	बालविकास शिक्षा देखि माध्यमिक तह सम्मको पाठ्यक्रम अभिमुखिकरण	सङ्ख्या	३००	३००	३००	३००	३००	१५००			१५००	
२	विद्यार्थीको आवधिक मूल्यांकन	पटक	५००	५००	५००	५००	५००	२५००			२५००	

३	स्थानीय पाठ्यक्रम पुनरावलोकन, स्रोत सामग्री निर्माण र कार्यान्वयन	विद्यार्थी		५००				५००				
४	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माण तथा प्रयोग	विद्यालय	८०	८०	८०	८०	८०	४००	०		३२०	८०
६	स्थानीय पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयन	विद्यालय	३००	३००	३००	३००	३००	१५००				
७	पाठ्यक्रम कार्यान्वयनसम्बन्धी शिक्षक क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन	शिक्षक	४०	४०	४०	४०	४०	२००			२००	
९	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन (CAS) प्रभावकारी कार्यान्वयन	विद्यालय	१६	१६	१६	१६	१६	८०	८०			
११	प्रविधिमा आधारित (डिजिटल) मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रवर्द्धन।	विद्यालय		५०		५०	५०	१५०			१५०	
१२	कक्षा अवलोकन तथा शैक्षिक पृष्ठपोषण प्रणाली सुदृढीकरण	विद्यालय	१००	१००	१००	१००	१००	५००				
१३	पाठ्यपुस्तक तथा सहायक शिक्षण सामग्रीको प्रभावकारी उपयोग सुनिश्चित	विद्यालय	३०	३०	३०	३०	३०	१५०				
	स्थानीय पाठ्यक्रम सीप प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम	विद्यालय	२००	२००	२००	२००	२००	१००००			१००००	
१५	परीक्षा नतिजा विश्लेषण गरी सुधारात्मक कार्ययोजना कार्यान्वयन	विद्यालय	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा		१५६६	२११६	१५६६	१६१६	१६१६	१७४८०	८०	०	१४६७०	८०

शिक्षक व्यवस्थापन र विकास			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	शिक्षक नियुक्ति र सरुवा	पटक		१५०	१५०	१५०	१५०	६००			६००	
३	शिक्षक दरवन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	विद्यालय	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
४	अस्थायी, पालिका स्रोत तथा विद्यालय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षक व्यवस्थापन	पटक		५०				५०			५०	
५	अपाङ्गता भएका, महिला र लक्षित समुहका व्यक्तिहरुलाई शिक्षण पेशामा सहभागी गराउन क्षमता अभिबृद्धि	सख्या		१००		१००		२००			२००	
७	शिक्षकहरुका लागि तहगत एव विषयगत पुन:ताजगी तालिको व्यवस्था	शिक्षक	१००	२००	२००	२००	२००	९००			९००	
८	प्रधानाध्यापक व्यवस्थापन तालिम	प्र.अ.	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			२५०	
९	प्रविधिमैत्री शिक्षक तालिम	पटक	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	६००	६००			
	जम्मा		३७०	७७०	६२०	७२०	६२०	३१००	६००	०	२५००	०

समता र समावेशीकरण			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	शिक्षाको मूलप्रभाह बाहिर रहेका र नरहेका सबै बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क सकलन र विश्लेषण (अपाग सहित)	सङ्ख्या	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
२	अपागमैत्री सरचना निर्माण	विद्यालय	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००		२५००	२५००	
३	लक्षित बर्गको लागि छात्रबृत्ति वितरण	सङ्ख्या	१००	१००	१००	१००	१००	५००			२५०	२५०
४	सबै प्रकारका विभेधको अन्त्यका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम	सङ्ख्या	५०	५०	५०	५०	५०	२५०			१७५	१७५
७	विद्यार्थीहरुको अपाङ्गताको पहिचान र पहुच सुनिश्चितता	सख्या	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०			
	जम्मा		१३००	१३००	१३००	१३००	१३००	६५००	२५०	२५००	३४२५	४२५

विद्यालय दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य र दिवा खाजा सम्बन्धि स्थानीय मापदण्ड निर्माण र कार्यान्वयन	पटक		१०			१०	२०			२०	
२	विद्यालयहरुमा सेनिटरी प्याड लगायत सरसफाईका सामग्रीको व्यवस्थापन	पटक	३५०	३५०	३५०	३५०	३५०	१७५०	१५००		२५०	
३	विद्यालयमा सरसफाई लगायत साबुन पानीको व्यवस्था	संख्या	१	१	१	१	१	५				५
४	दिवा खाजाका लागि थप वित्तिय स्रोतको खोजि र ब्यवस्थापन	विद्यालय	११००	११००	११००	११००	११००	५५००				५५००
५	दिवाखाजाका लागि आवश्यक भान्सा व्यवस्थापन	विद्यालय	६०	६०	६०	६०	६०	३००			३००	
६	प्राथमिक उपचारको ब्यवस्था	विद्यालय	८०	८०	८०	८०	८०	४००			४००	
७	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	विद्यालय	२०	२०	२०	२०	२०	१००			१००	
	जम्मा		१६११	१६२१	१६११	१६११	१६२१	८०७५	१५००	०	१०७०	५५०५

विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	वटा		१३००	१३००	१३००	१३००	६५००	३७५०	३७५०		
२	प्रत्येकविद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	वटा	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	१२५०	१२५०			
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	जना						०				
४	विद्यालमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	वटा	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	२५००	२०००	१००	
६	विद्यालमा इ हाजिरी व्यवस्थापन क्लाउड व्यवस्थापन सहित	पटक		१५०				१५०			१५०	
७	माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन	वटा	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
	जम्मा		1350	2800	2650	2650	2650	13400	7500	5750	750	0

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	विद्यालय भवन निर्माण तथा मर्मतमा भूकम्प प्रतिरोधी (Earthquake Resilient) मापदण्ड अनिवार्य कार्यान्वयन गर्ने	विद्यालय	१००००	१००००	१००००	१००००	१००००	५००००	३२५००	३५००	२५००	११५००
२	बाढी, पहिरो तथा डुबान जोखिम क्षेत्रको नक्साङ्कन गरी जोखिम न्यूनीकरण योजना तयार गर्ने		१००					१००			५०	५०
३	विद्यालय परिसरमा वर्षा पानी निकास (Drainage System) सुधार तथा व्यवस्थापन गर्ने	विद्यालय	५००	५००	५००	५००	५००	२५००			२५००	
५	हरित विद्यालय अवधारणा अनुसार वृक्षारोपण तथा हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने	विद्यालय	१००	१००	१००	१००	१००	५००				५००
७	जलवायु मैत्री तथा अपाङ्गमैत्री शौचालय निर्माण र स्तरोन्नति गर्ने	सौचालय	८००		८००		८००	२४००	८००	८००	८००	
८	सुरक्षित खानेपानी प्रणाली (Water Purification/Filter System) स्थापना गर्ने		५००	५००	५००	५००	५००	२५००		२५००		
९	विषयगत प्रयोगशाला स्थापना	संख्या	७००	७००	७००	७००	७००	३५००	३२५०	२५०		
११	अग्नि सुरक्षा उपकरण (Fire Extinguisher) जडान र प्रयोग सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने।		४६०	५५०	१५०	१५०	१५०	१४६०	०		०	
१५	जम्मा		१३१६०	१२३५०	१२७५०	११९५०	१२७५०	६२९६०	३६५५०	७०५०	५८५०	१२०५०

आपतकालिन अवस्थामा शिक्षा			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	आपतकालिन अवस्थामा शिक्षा सम्बन्धी स्थानीय सरकारको कार्यविधि विकास	पटक		१०				१०			१०	
२	विपद प्रतिकार्य योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने		१००	१००	१००	१००	१००	५००			४००	१००
३	जोखिम नक्सांकन गर्ने	पटक		२०			२०	४०			४०	
४	विपत जोखिम स्रोत शिक्षक र प्र.अ. का लागि तालिम	शिक्षक	४०	४०	४०	४०	४०	२००	०		२००	
५	विद्यालय सुधार योजनामा विपद् ब्यवस्थापन योजना समावेस गरी अध्यावधिक गर्ने	विद्यालय	२६०	२६०	२६०	२६०	२६०	१३००	१३००			
	जम्मा		४००	४३०	४००	४००	४२०	२०५०	१३००	०	६५०	१००

संस्थागत क्षमता विकास			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	शिक्षा योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानुनी प्रवन्ध तथा मापदण्ड विकास			५०			५०	१००			१००	
२	विद्यालय सुधार योजना तयारी तथा अध्यावधिक गर्ने	पटक	१६०	१६०	१६०	१००	१००	५००	५००			
३	शैक्षिक कार्यपात्रो निर्माण गर्ने	पटक	५०	५०	५०	५०	५०	५०	२५०		२५०	

४	योग्यता, क्षमता र वरिष्ठताको आधारमा प्रधानाध्यापक नियुक्ति गर्ने	निरन्तर						०				
५	विद्यालयको कार्यसम्पादन मुल्याङकन	विद्यालय	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	०		२५०	
६	प्रधानाध्यापकको कार्यसंपादन करार	पटक										
७	पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	पटक	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
८	शिक्षा योजनाको निर्माण, प्रवोधिकरण र परिमार्जन	पटक		१००	१००	१००	१००	४००			४००	
९	बिद्यार्थी तथा अभिभावकहरूको गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था गर्ने	विद्यालय	४०	४०	४०	४०	४०	१६०				१६०
१०	विद्यालयहरूमा नागरीक वडापत्रको व्यवस्था गर्ने	विद्यालय		२०				२०			२०	
११	विद्यालयमा सूचनाको हक अन्तर्गत स्व:प्रकाशन अभिमुखिकरण र कार्यान्वयन	सङ्ख्या		२०				२०			२०	
१२	वार्षिक कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा	पटक										
	जम्मा		400	590	500	440	490	2000	750	0	1540	160
स्थानीय योजना कार्यान्वयन प्रवन्ध			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	शिक्षा योजना कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट संस्थागत संरचना तथा जिम्मेवारी निर्धारण	पटक		५०				५०	५०			
२	वार्षिक कार्ययोजना (AIP) तथा बजेटसँग शिक्षा योजना आवद्धीकरण	पटक		२०	२०	२०	२०	८०	८०			
३	कार्यान्वयन मार्गदर्शन (Guidelines) तयार गरी सबै सरोकारवालालाई अभिमुखीकरण	पटक		५०	५०	५०	५०	२००			२००	
५	अन्तर–निकाय समन्वय तथा साझेदारी संयन्त्र सुदृढीकरण	नियमित										
६	नियमित अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा प्रगति प्रतिवेदन प्रणाली स्थापना	आवधिक		१००	१००	१००	१००	४००	१००		३००	
७	सूचकमा आधारित प्रगति मापन तथा तथ्य व्यवस्थापन (EMIS) सुदृढीकरण	नियमित										
८	पारदर्शिता, सामाजिक लेखापरीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ सञ्चालन	नियमित										
९	जोखिम व्यवस्थापन तथा समस्या समाधान संयन्त्र विकास	नियमित										
१०	आवधिक समीक्षा, सिकाइ आदान–प्रदान तथा आवश्यक परिमार्जन व्यवस्था	नियमित		५०	५०	५०	५०	२००			२००	
	जम्मा		०	२२०	१७०	१७०	१७०	७३०	२३०	०	५००	०
अनुगभन तथा मूल्याङ्कन			भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष) प्रति इकाइ लागत रु ००० मा						स्रोत आँकलन			
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०८७	जम्मा	संघ	प्रदेश	स्थानीय तह	अन्य
१	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (M&E) ढाँचा र सूचकहरू विकास	पटक		२०				२०			२०	
२	वार्षिक तथा त्रैमासिक प्रगति समीक्षा बैठक सञ्चालन र प्रतिवेदन पेश	पटक		५०	५०	५०	५०	२००			२००	
३	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	पटक	३०	३०	३०	३०	३०	१२०			१२०	
४	नतिजामूलक अनुगमनका लागि आवश्यक मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने	पटक			२०			२०			२०	
५	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण कार्यतालिका कार्यान्वयन गरि कम्जोर सिकाई भएका विद्यार्थीका लागि remedial class सचालन गर्ने ।	पटक	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
६	नियमिति कक्षा अवलोकन योजना तयार गरी शिक्षा शाखा, वडा शिक्षा समिति, प्रधानाध्यापक र विषयगत विज्ञबाट समेत कक्षा अवलोकन गर्ने	पटक	१००	१००	१००	१००	१००	५००			५००	
	जम्मा		230	300	300	280	280	1360	0	0	1360	0
कुल जम्मा			११७३२२	१२०१२७	११९८२२	११८७५२	११९८३२	६१४४०५	५२२९१०	१५५००	५३०९०	१९६९५